

Uporaba slikarskih i crtačkih tehnika na satu likovne kulture

---

Pušić, Nela

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:158286>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-29**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Nela Pušić

UPORABA SLIKARSKIH I CRTAČKIH TEHNIKA NA SATU
LIKOVNE KULTURE

Diplomski rad

Zagreb, srpanj, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Nela Pušić

UPORABA SLIKARSKIH I CRTAČKIH TEHNIKA NA SATU
LIKOVNE KULTURE

Diplomski rad

Mentor rada:

doc. dr. sc. Marijana Županić Benić

Zagreb, srpanj, 2022.

Zahvale

Zahvaljujem mentorici doc. dr. sc. Marijani Županić Benić na stručnom znanju i savjetima koje je podijelila sa mnom. Također, hvala na strpljenju, podršci i razumijevanju.

Želim zahvaliti svojim kolegicama koje su mi uljepšale put do diplome i s kojima sam ostvarila vječna prijateljstva.

Posebno hvala mojim roditeljima koji su vjerovali da mogu, bili mi velika podrška tijekom studiranja te pružali mudrost i ljubav.

Hvala sestrama Emi i Nini kod kojih uvijek mogu pronaći sigurnost, koje su velika inspiracija i koje su uvijek tu kada zatreba.

Također, veliko hvala ide i Matiji koji je osim podrške, pružao smijeh i sreću.

Zahvaljujem ostatku obitelji i svim dragim prijateljima i prijateljicama na potpori, motivaciji i lijepim zajedničkim trenucima koji su me pogurali i olakšali postizanje cilja.

Sažetak

Likovna kultura u školi je vrlo važan predmet čiju potrebu ističe Peić (1990) koji navodi da su likovne umjetnosti dio općeg svijeta umjetnosti te da je likovno djelo izraz umjetnika što ga povezuje sa svim elementima koji sastavljaju ljudsku i umjetničku osobnost čovjeka. Babić (1978) objašnjava da je crtež posebna likovna umjetnost, ali isto tako i sastavni dio drugih likovnih umjetnosti (slikarstva, grafike, kiparstva i arhitekture). Bitno je naglasiti da je često ideja nastala prvotno u crtežu. Slikarske tehnike su često zastupljene u nastavi, a Babić (1987) opisuje slikara kao umjetnika čija su djela slike, a slika koju je slikar naslikao je original, samo je slikar jedini autor dijela.

Uporaba slikarskih i crtačkih tehnika na satu likovne kulture je tema koja se sastoji od teorijskog i praktičnog dijela. U teorijskom dijelu spominje se važnost likovne umjetnosti u životu, kreativnost, gledanje djela, likovne tehnike i vrste crtačkih i slikarskih tehnika. U praktičnom dijelu anketnim upitnikom ispituje se učestalost uporabe slikarskih odnosno crtačkih tehnika u nastavi likovne kulture te koliko su učitelji upoznati s njima.

Ključne riječi: *slikarske tehnike, crtačke tehnike, likovna kultura, dijete*

Summary

Art class in school is a very important subject whose importance is explained by Peić (1990) who states that fine arts are part of the general world of art and that the work of art is an expression of the artist that connects him with all of elements that makes human being and artistic personality. Babić (1978) explains that drawing is a special fine art, but also an integral part of other fine arts (such as painting, graphics, sculpture and architecture). It is important to emphasize that often the idea is first to appear when drawing. Painting techniques are often quite common in teaching, and Babić (1987) describes the painter as an artist whose works are paintings, and the painting that the painter made is the original, only the painter is the one and only author of his art.

The use of painting and drawing techniques in art class is a topic that consists of theoretical and practical part. The theoretical part mentions the importance of fine art in life, creativity, how to watch art, art techniques and the types of drawing and painting techniques. In the practical part, the questionnaire examines the frequency of the use of painting and drawing techniques in art class and how familiar teachers are with them.

Keywords: *painting techniques, drawing techniques, art class, child*

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Važnost likovne umjetnosti u životu djeteta	2
2.1. Kreativnost	4
3. Gledanje djela	6
4. Likovni elementi	7
4.1. Boja	8
4.2. Crta.....	8
5. Slikarske tehnike.....	9
5.1. Pastel	9
5.2. Ulje.....	10
5.3. Akvarel.....	11
5.4. Gvaš	12
5.5. Tempera.....	13
5.6. Kolaž	14
5.7. Freska	15
5.8. Mozaik.....	16
5.9. Vitraj	17
5.10. Tapiserija	18
6. Crtačke tehnike	19
6.1. Olovka	20
6.2. Kreda	22
6.3. Ugljen.....	23
6.4. Kemijska olovka	24
6.5. Flomaster	25
6.6. Tuš – pero	26
6.7. Tuš – drvce ili trska.....	28

6.8.	Tuš – kist	29
6.9.	Lavirani tuš.....	30
7.	Metodologija istraživanja	31
7.1.	Uzorak.....	32
7.2.	Instrument istraživanja	34
7.3.	Postupak	35
8.	Rezultati i rasprava	35
8.1.	Ispitanici su upoznati s većinom crtačkih / slikarskih tehnika	35
8.2.	Ispitanici primjenjuju sve slikarske / crtačke tehnike u nastavi	37
8.3.	Ispitanici većinom koriste crtačke / slikarske tehnike u nastavi.....	38
8.4.	Poznavanje tehnika ulje, kemijska olovka, mozaik i vitraj, kreda i ugljen, freska i tapiserija, tuš – drvce i lavirani tuš.....	39
8.5.	Učenici više vole koristiti slikarske / crtačke tehnike.....	40
8.6.	Korištenje tehnika pastel, flomaster, tempere, tuš – pero, kolaž i olovka.....	42
8.7.	Preferiranje pojedinih crtačkih i slikarskih tehnika od strane učenika i ispitanika ..	43
9.	Zaključak.....	48
10.	Literatura.....	49

1. Uvod

Likovnost utječe na mnoge sposobnosti djeteta. Potiče razvoj djetetovoga govora, radnih sposobnosti, tjelesni, socijalni i kognitivni razvoj te razvoj kreativnost. Kreativnost je vrlo važna osobina čovjeka čijem razvoju škola i ostatak okoline treba težiti. Somolanji i Bognar (2008) spominju teoriju Stjepana Ozimeca koji navodi da pod kreativnošću podrazumijevamo takvo stvaralaštvo kojim se stvara nešto novo, drugačije od dotadašnjeg, koje uključuje rješavanje problema na svoj način, otkrivanje do tada nepoznatog. Kreativnost djeteta se znatno razvija u odgojnom procesu zbog čega je djetetu potrebna poticajna, raznolika i zanimljiva okolina, odnosno „obogaćena“ sredina. Učitelja se uzima kao glavna pretpostavka za razvijanje kreativnosti učenika te se mora shvatiti kao jedna od osnova razvoja kreativnosti djeteta. Djetetu je bitno osigurati što više mogućnosti da se likovno izražava i da istražuje likovne materijale. Također treba češće koristiti one materijale koji potiču dječju osjetilnu osjetljivost, razvijaju njihovu maštu, poboljšavaju pamćenje, pažnju i zainteresiranost. Županić Benić (2011) objašnjava da sve više razvoj osobnosti putem umjetnosti postaje značajan stoga se i sama uloga učitelja u procesu odgoja i obrazovanja mijenja sukladno društvenim i kulturnim vrijednostima. Jakubin (1999) smatra da je bitno tijekom razvoja likovnosti da konstantno teži promijeni sadržaj rada što proizlazi iz želje za aktivnim spoznavanjem i izražavanjem doživljenog. Također, Jakubin (1999) objašnjava da se likovna kultura odnosno vizualno-likovni odgoj i obrazovanje temelji na likovnom jeziku koji učenici osvještavaju i usvajaju putem vlastitoga likovnog izražavanja i stvaranja i putem komunikacije s djelima likovne umjetnosti. U likovnoj kulturi vrlo je važno poznavanje likovnih tehnika. „Pod pojmom likovne tehnike podrazumijevamo materijale kojima se oblikuje i način upotrebe i oblikovanja materijala.“ (Jakubin, 1989; str. 82) Likovne tehnike dijele se na crtačke tehnike, slikarske tehnike, grafičke tehnike te prostorno – plastično oblikovanje. Među češćom upotrebom su slikarske i crtačke tehnike. Crtačke tehnike su: olovka, kreda, ugljen, kemijska olovka, flomaster, tuš-pero, tuš-drvce, tuš-kist i lavirani tuš. Slikarske tehnike su: pastel, kolaž, mozaik, vitraž, tapiserija, akvarel, gvaš, tempera, ulje i freska. Likovne tehnike možemo dodatno podijeliti na suhe i mokre (suha – olovka, mokra – akvarel). U slikanju je vrlo važan pojam boja jer je ona osnovni element slikanja. Boju možemo nanositi na razne načine što djelu daje specifičan likovni karakter. Balić Šimrak (2016) objašnjava da su cilj i zadaća doprinijeti

djetetovim poticajima i sadržajima te omogućiti djetetu obogaćene aktivnosti u kojima dijete može iskazivati svoje sposobnosti i razvijati likovne potencijale.

2. Važnost likovne umjetnosti u životu djeteta

Važnost likovnih umjetnosti ističe Peić (1990), koji navodi da su likovne umjetnosti dio općeg svijeta umjetnosti kojemu još pripadaju književnost, muzika, gluma i ples. Sredstvo izraza likovnoj umjetnosti je oblik, a temelj je crtež. Crtežom dijete započinje likovni govor. „Likovno je djelo izraz umjetnika, dakle čovjeka a time svih elemenata koji komponiraju njegovu ljudsku i umjetničku ličnost.“ (Peić, 1990; str. 13) Umjetnici u djelo unose dio sebe. Peić (1990) objašnjava da uživati u likovnom djelu u osnovi znači uživati u originalnom govoru umjetničke ličnosti koja likovno govori na način kako nitko nije govorio prije nje ni u njezino doba. Posebnost u likovnoj umjetnosti odražava se da sve što se načini nosi poseban pečat, personalizira se, izrađuje se vlastiti stil. Svakom umjetniku jedan od ciljeva je postati originalna umjetnička ličnost, ali malo umjetnika to uspijeva. Pastišerima nazivamo osobe koje na svoja djela stavljaju tuđi likovni govor, a kompilatorima nazivamo osobe koje od tuđih komadića izrađuju vlastiti likovni sastavak. Umjetnici u svoja umjetnička ideja unose cjelokupan osjećaj i misao o prirodi i društvu u kojem su živjeli, stoga njihova djela su dokumenti o životu. Petrač (2015) ističe kako je sposobnost izražavanja svakom čovjeku urođena te da je razlog ljudske kreativnosti i rekreativnosti. Vrlo je važno kod likovne umjetnosti upoznati dijete s gledanjem umjetničkog djela. Roditelji, učitelji i odgojitelji trebaju naučiti dijete kako da uživa u djelu, kako da ga shvati. Poboljšati razumijevanje umjetničkih djela mogu kroz razgovor o likovnom djelu jer tako usvajaju likovne vrednote, razvijaju percepciju te uče o likovnim pojmovima. Osim razgovora, može se sagledati i otkrivati umjetničko djelo tako da se promatra i analizira na razini tematskog sadržaja, motiva, promatra se umjetničko djelo s aspekta likovnog jezika. Prvo u djetetu treba probuditi znatiželju koja se može postići igrom prije, tijekom ili nakon promatranja djela. Analiza djela treba se uskladiti s načelom primjerenosti sadržaja i metode (ovisno o djetetovim fazama razvoja i mogućnostima djeteta). Analiza se može provoditi i s djecom koja nisu upoznata s nekim pojmovima koji se analiziraju jer će im pojam ostati u podsvijesti, a susrest će informaciju koja ne obvezuje na znanje. Analiza se provodi uz mnogo razgovora i poticanja na postavljanje pitanja, poticanja znatiželje. Osim navedenog, bitno je uvažavanje tuđih mišljenja, slušanje drugih, poticanje zamišljanja, uspoređivanja, objašnjavanja, opisivanja, prisjećanja, određivanja, otkrivanja i slično. Nakon analize,

otkriveno se sintetizira, a na kraju djeca dolaze do evaluacije uz otkrivanje, prosuđivanje, odlučivanje i slično.

Bodulić (1982) ističe kako se crtež pojavljuje prije pisma te zbog spoja mašte i potrebe simbolizira univerzalno izražavanje u likovnoj umjetnosti. U početku su se upotrebljavali materijali poput ugljena, mekane rude, grafita, krede, tinte i tuša. Crtalo se na prirodnim plohamama poput kamena, a kasnije se počelo crtati na papirusu, pločicama te papiru. Djeca osim unutar školskog prostora, crtaju i izvana (na pijesku, zemlji). Jedini izvor tada djeci je njihov osjećaj, znanje o objektivnoj stvarnosti i njihova motorika. Osim izravnog izvora djeca mogu crtati i po sjećanju ili po mašti. Umjetnike često zainteresira dječji rad jer nije nalik akademskom pristupu likovnom već je slobodan, pun likovne slobode izražavanja u čemu prevladava mašta, ekspresija i stvaralaštvo. U naivnom i iskrenom dječjem crtežu nazire se umjetničko djelo, ali ono ipak nije. U dječjem crtežu se pojavljuje nedovoljna realna uvjerljivost, arhaičnost i simbolično pojmovno crtanje. Crteži se u vrtiću i osnovnoj školi mogu vrednovati (likovni pedagog ili dijete). Djeca u vrednovanju imaju skroman sadržaj vrednovanja, ali u razvoju, a nastavnici vrednuju radi praćenja i vrednovanja rezultata učenika te kako bi pratili ostvarenost zadatka u likovnom odgoju. Rad učeniku može pomoći i kako bi došao u najdublju vezu s prirodom i tako mu omogućuje da ju bolje spozna.

Babić (1978) također mnogo spominje važnost likovne kulture te ju povezuje s djetetom u ranijoj dobi. Spominje da je jedna od glavnih prednosti likovne kulture što uvodi djecu u svijet umjetnosti što naravno, zahtjeva osobu (učitelja) koji ima visoku osobnu likovnu i pedagošku kulturu. Likovni odgoj kod djece se razvija neposrednim stvaralačkim radom učenika i promatranjem likovnih djela. Razumijevanje te promatranje hrvatskog stvaralaštva pridonosi ljubavi prema vlastitom narodu te domovini, a upoznavanje sa svjetskom umjetnošću pridonosi osviještenosti o zajedništvo svih naroda, stoga je važno njegovati i hrvatskog i svjetsko stvaralaštvo. On također navodi da umjetnošću čovjek stvaralački izražava svoje osjećaje i odnos prema svijetu te životu uopće pa pretpostavka da umjetnost prvenstveno služi ukrašavanju ne vrijedi. Bogatstvo i raznovrsnost likovnog djela umnažali su se kroz prošlost. Likovne umjetnosti imaju više tehnika po kojima se razlikuju djela. Kroz likovni izraz djeteta možemo dobiti ulaz u novi svijet, u svijest djeteta. Belamarić (1986) objašnjava da nam pri ispravnoj procjeni djeteta može pomoći likovni jezik djeteta te je zato prepoznavanje i tumačenje djetetovog rada vrlo važno te se time mogu pripomoći učitelji i ostali odgojitelji, psihijatri, pedagogi i psiholozi, ali i roditelji. S time se slaže i Brešan (2008) koji ističe da se

djeca razvijaju, rastu i napreduju, a dječji likovni izraz može se tumačiti kao doticaj, odnos s vanjskim svijetom.

2.1. Kreativnost

Naizgled jednostavan, ali istodobno i složen pojam kreativnost, jedan je od glavnih osobina čovjeka (kod nekih više, a kod nekih manje zastupljen). Razvoju kreativnosti škola i ostatak okoline treba težiti. Gausova krivulja raspoređuje ljudske sposobnosti u populaciji za koje Huzjak (2006) tumači da većina ljudi ima određenu sposobnost razvijenu na nekoj prosječnoj razini, dok se broj pojedinaca s povećanim ili smanjenim sposobnostima simetrično smanjuje. Pojedinci koji imaju jednu ili više sposobnosti znatno natprosječno razvijene obično nazivamo nadarenima i kreativnima u toj sposobnosti. Županić BeniĆ (2021) objašnjava pojam kreativnosti kao sposobnost transformacije poznatog ili čestog iskustva u nešto novo i drugačije. Navodi da tu škola ima bitnu ulogu jer upravo ona pruža uvjete za razvitak i ekspresiju učenikove umjetnosti. Somolanji i Bognar (2008) po teoriji Stjepana Ozimeca objašnjavaju da se na kreativnost odnosi stvaralaštvo kojim nešto nastaje, nešto drugačije od dotadašnjeg, koje uključuje rješavanje problema na svoj način, otkrivanje do tada nepoznatog. Također, važna je i sljedeća definicija koja spominje bitnu razliku između darovitosti i kreativnosti. „Kreativnost nije uvjet darovitosti; rezultat, osim kreativan, može biti (samo) visoko stručan.“ (Huzjak, 2008; str. 28)

Osim kreativnosti, bitna karakteristika je i originalnost. Postoje različite kategorije originalnosti kao što je individualna (nečiji rad može biti originalan u odnosu na njegove prethodne radove), relativna (rad može biti originalan u odnosu na skupinu kojoj autor pripada) i povijesna (rad može biti originalan s obzirom na bilo čije prethodne radove na nekom polju te je to onda pravi original). Nova vremena donose i nove zahtjeve pa su tako danas mišljenje i učenje blisko povezani s kreativnom funkcijom komunikacija te znanstveni rad i kreativnost više nisu mogući bez određenih promjena u načinu na koji komuniciramo i razmišljamo (Patarkin i Visser, 2003).

Kako bi se svaka daljnja suradnja usmjerila dobrobiti i napredovanju kreativnog djeteta, naglasak u takvoj suradnji treba biti na istraživanju i informiranosti o području njegove kreativnosti. Suradnja je nužna i ključna za napredovanje djeteta. Takvu poticajnu, raznoliku, zanimljivu okolinu nazivamo „obogaćena“ sredina. Učitelji trebaju redovito kontaktirati s roditeljima djeteta. Interakcija stručnih suradnika vrlo je važna jer dijete različito funkcionira individualno i u grupi, stoga je povratna informacija nastavnika, koji dijete prati u socijalnom

okruženju, od velike koristi (Somolanji i Bognar, 2008). Bitno je shvatiti mogućnosti djece za koje Grgurić i Jakubin (1996) objašnjavaju da „redukcionizam dječjeg izraza daje privid svođenja na bit, a zapravo je posljedicom egocentrične orijentacije na ono što je bitno za dijete ili je pak posljedicom fokusiranja djeteta na mali broj aspekata okoline.“

Također, Županić Benić (2021) je došla do zanimljivog zaključka da učenici češće povezuju kreativnost s otkaćenim idejama, dok su se roditelji i učitelji češće povezivali kreativnost s rješavanjem problema i preuzimanjem rizika. Manje je vjerojatno da će se učenici složiti s idejom da kreativnost podrazumijeva kršenje izvornih pravila i vjerojatnije je da će se složiti s kreativnošću koja je manifestacija samopouzdanja i samoaktualizacije u usporedbi s učiteljima i roditeljima.

Svaka generacija je sve više pod utjecajem raznog multimedijalnog sadržaja što predstavlja sve veći izazov za učitelja. On se mora boriti za učenikovu pažnju koja ima mnogo veća očekivanja i kako bi to ostvario mora primijeniti nove podjednako raznolike pristupe u skladu s učeničkim interesima. Osim motivacije, za poticanje i razvijanje kreativnosti u školi i nastavi potrebna je određena količina znanja i sposobnosti. Dodatna edukacija i suradnja omogućuje prikupljanje znanja i sposobnosti u svrhu većega samopouzdanja i sigurnosti u radu, a samim time i na koji način poticati učenike u razvoju darovitosti, kreativnosti i njihovih talenata. „U školskom okruženju poticanje kreativnosti najviše se očituje kroz poticanje pozitivne atmosfere unutar razreda.“ (Somolanji i Bognar, 2008; str. 91)

Škola je vrlo bitan dio utjecaja u odgojnom procesu, ali isto tako ostatak okoline također daje vrlo velik doprinos. Osim obitelji, rodbine, tu su i vjerske ustanove, sportska ili umjetnička udruženja i slično. Zaključujemo da je obogaćena sredina ona sredina koja djetetu pruža izazove i potiče ga da bude još uspješnije. Potrebno je dijete opskrbiti potrebnim materijalima te s njime razgovarati i provoditi aktivnosti poput čitanja, crtanja, slikanja, sviranja. Obogaćena sredina je ta koja omogućava ubrzano razvijanje normalnih stupnjeva razvoja (Huzjak, 2008). Kod likovne kulture u osnovnoj školi Herzog (2018) naglašava da je važno razviti djetetovu kreativnost, ali isto tako i drugih predmeta. Smatra da kao što predmeti trebaju razvijati znanje i sposobnosti, isto tako moraju razvijati i kreativnost.

„Dodatna edukacija i usavršavanje utječe na kreativnost učitelja pružajući praktična rješenja razvijanja kreativnoga rada kroz razne oblike, metode, iskustva i drugo“ (Somolanji i Bognar, 2008; str. 88). Učenici vrlo velik dio života provode u školama te Bognar (2012) ukazuje na mogućí problem smisla nastave koja nije okrenuta razvoju jedne od najvažnijih ljudskih

karakteristika, kreativnosti. Svaki učitelj bi trebao posvetiti veliku pažnju kvalitete poticanja kreativnosti. Povezan pojam stvaralaštvo, Babić (1978) opisuje kao sposobnost da se stvori nešto novo.

3. Gledanje djela

Osim samog stvaranja djela, bitno je i kako gledamo, kako doživljavamo djelo. Damjanov (1991) da proučavanje vizualnog krećemo s razrješavanjem onog što vidimo te da kada nešto promatramo, prvo opisujemo i površno opažamo, a zatim propitkujemo čemu nešto služi. Po Gibsonovim razinama opažaja, njih nazivamo shematski opažaj i doslovni opažaj. Obje razine pri gledanju se pojavljuju istodobno. Učenici doslovni opažaj nisu u potpunosti osvijestili jer im je potrebno dobro poznavanje i iskustvo o tome što je linija, ploha, boja, masa, iskustvo o pojmovima koje gledamo, stvaramo i o kojima mislimo. Takvo iskustvo dobiva se zrcaljenjem istraživačke djelatnosti oka i ruke. Oko se usmjerava prema većoj privlačnosti (koja ovisi o promjenama u teksturi, svjetlu, boji i slično). Odnjegovano oko je ipak odgojeno da bolje razlikuje, reagira i na finije promjene, a neizvježbano oko reagira na grublje i naglije promjene. Iako je ista vizualna pojava, individualni uzorci ipak su različiti. Djeca se pri promatranju duže fiksiraju, pokretljivost oka je manja. Fiksacije ovise o svojstvima promatrača (kao što su iskustvo i disciplina).

Peić (1990) objašnjava da je oko osnovni element za gledanje likovnog djela. Uz pomoć njega umjetnici doživljavaju i izražavaju ono što dožive. Likovna umjetnost sadrži i jedan oblik govora. Onaj koji želi svladati novi jezik mora svladati i njegove osnove. U likovnoj umjetnosti osoba mora svladati osnovne elemente izražavanja jezika. Jezik umjetnosti se uči osjećajem pa je učenje spor proces i zahtjeva veliki napor. Za viši stupanj razumijevanja i gledanja djela osim racionalno svladanih osnova likovnog govora, potrebna je i likovna intuicija. Stoga, likovni jezik ima dio koji se može naučiti uputama koje prate reprodukcije likovnih radova, a ima i dio koji se spoznaje likovnom intuicijom. Tijekom gledanja postoje objektivni elementi koji upućuju gledaoca da brže i sređenije upozna likovni jezik. Likovno djelo sastavljeno je od materijalnog i psihičkog dijela. Djelo otkriva svoju pravu dušu samo onome koji upozna njegovo tijelo. Pod likovnim tijelom smatra se: crtački, grafički, slikarski, kiparski i arhitektonski materijal, oruđe s kojim se taj materijal obrađuje i ostala pomagala u formiranju likovnog djela. Umjetnik pri stvaranju djela odabire onaj materijal čiji karakter odgovara karakteru osjećaja, motiva i ideje koju umjetnik želi izraziti. Psihičko u djelu predstavlja sve

što nije materijal. To je likovni duh koji umjetnik unosi u djelo, osjećaj crte, volumena i boje. Također, tu spadaju i simetrija, proporcija i ritam. Oni daju djelu kauzalnu i logičku funkciju. Osoba koja ulazi u psihički dio likovno djela, na putu je da stigne u likovni tekst djela, odnosno početak i svršetak. Vrlo je teško u potpunosti razumjeti likovno djelo, steći sposobnost čitanja likovnog teksta. Likovno djelo je kvalitetno kada u njemu likovni tekst nadvlada motiv. Pri razumijevanju djela svaki podatak vezan za djelo ili za život umjetnika je koristan, ali sama reprodukcija ili djelo ipak moraju biti osnovna informacija o umjetniku.

Petrač (2015) objašnjava da umjetnička djela otkrivaju skriveni odnos umjetnika i društva, o vremenu iz kojeg je djelo te prenosi značenje djela danas. Stoga, privilegija je imati sposobnost visokog razumijevanja i gledanja dijela jer će se osoba obogatiti znanjem u raznim područjima. Umjetnici obogaćuju kulturnu baštinu čovječanstva te pomažu općem dobru. Umjetnici prikazuju odnose među stvarima, pojavama u prirodi, bićima te ljudima, a u tome im pomaže dobra percepcija i intuicija. U izražavanju umjetnika javljaju se razni osjećaji i ideje, a u izražavanju im pomažu razne likovne tehnike. Djela često stvaraju u ateljeima, njima prilagođenim prostorima za rad (mnogo svjetla, prozračni prostori). Također, Petrač (2015) smatra da se osobe najčešće susreću s likovnom umjetnošću pri posjetu galerija i muzeja. Galerije i muzeji su praktična mjesta gdje osobe mogu proširiti svoje znanje u području likovne umjetnosti.

Damjanov (1991) dijete povezuje s igrom i likovnom umjetnošću. Navodi da se dijete svemu predaje nesvjesno i potpuno. To može biti i umjetničko djelo u okolišu te tada igra započinje, igra se očituje u hodanju, gledanju, dodirivanju. Igra bi se trebala nastaviti i kada dijete odraste, a tada je potrebno učiti kako okrenuti pažnju prema vizualnom i vizualno-taktilnom opažaju te kako iz toga pronaći ono što se početno zaboravilo (vidjeti boje, svjetlost, teksture i slično).

4. Likovni elementi

Osim likovnih tehnika, važno je spomenuti i likovne elemente. Peić (1990) naziva psihičke likovne elemente onima kojima se zasniva, stvara i dovršava slika, kip ili zgrada. Fizički elementi služe psihičkim elementima da se zasnivanje, stvaranje može realizirati. Odnosno, psihički elementi služe da se mrtva materija oduhovi, a fizički elementi služe da materijaliziraju likovni duh. Psihički elementi su: boja i crta (najvažniji), ploha, svjetlo – sjena, volumen, simetrija, proporcija i ritam. S pomoću njih likovno gledamo, priroda nam šalje impuls koji uz pomoć crte, boje i oblika šalje u osjet našeg vizualnog organa.

4.1. Boja

U likovnoj kulturi jedan od najvažnijih elemenata, boju, objašnjava Damjanov (1991). Kada gledamo svijet, doživljavamo ga obojenim jer tvari neke dijelove sunčeve svjetlosti apsorbiraju, a neke reflektiraju. Kada gledamo, reagiramo na svjetlosne zrake različitih gustoća jer se odbijaju od različitih površina. Osoba koja slika ili crta upotrebljava boju kao znak koji može imati kontinuitet ili diskontinuitet. Pri stupnjevanju svjetline ili intenziteta, govorimo o modelaciji, a pri stupnjevanju kromatske kvalitete, govorimo o modulaciji. Osoba također s obzirom na odabir boja, može dati dojam velikog bogatstva boja ili efekt šturosti boja. Peić (1990) boju opisuje kao fizikalnu osobinu svjetlosti, određena frekvencijom titraja svjetla izazvanih impulsom izvora svjetlosti. Navodi da prema stupnju loma razlikujemo homogene boje: crveno, narančasto, žuto, žutozeleno, zeleno, modrozeleno, cijanovo modriilo, indigo i ljubičasto. Nabrojane su devet glavnih boja spektra među kojima se nalaze postepeni prijelazi. Ljudsko oko razlikuje čak oko 150 nijansa boja. Boje također možemo podijeliti i na šarene i nešarene. Nešarene su crna, bijela i siva, a šarene su devet osnovnih boja spektra.

4.1. Crta

Osim boje, značajan element je i crta. Peić (1990) objašnjava pojam crte optički: crta je imaginarna granica koja dijeli dvije plohe ili dva volumena. Također, objašnjava da crta u objektivnoj prirodi ne postoji već je proizvod našeg duha. Crte se mogu razlikovati po strukturi te po toku. Uska, široka, jednomjerna, ne jednakomjerna, prozirna i gusta su crte po strukturi, a statična, dinamična, prava, jednosmjerna, ovalna i iskidana su crte po toku. Linearni koncept je slikarski, grafički, arhitektonski ili kiparski postupak kojemu je osnova u crti. Ostali elementi (uključujući i boju) su tada podređeni crti. Osjećati crtom te gledati kroz crtu predstavlja posebnu likovnu sposobnost. Zahtjeva maksimalno izražavanje umjetnika crtom. Bodulić (1982) navodi da crta ima i smjer i veličinu te da crte mogu biti u harmoničnom i kontrastnom slijedu, a za primjer daje međusobno skladne zaobljene crte kojima je ravna crta, kontrast. Smatra da crte mogu imati i razna značenja. Vertikalnom crtom može se prikazati snaga i dostojanstvo, vodoravnom smirenost, kosom nemir i dinamičnost, uglato izlomljenom oštrinu, tvrdoću te blago savijenom blagost i sklad. Crta je kod djece prvo grafički znak, a zatim će kretanjem papirom stvoriti neponovljive stvaralačke ritmove smjerova što dovodi do ostvarenje dječje misli i osjećaja. Tanay (1990) objašnjava da se karakter crte ili linije mijenja s obzirom na koje sredstvo koristimo (s čime crtamo), o površini (podlozi) te o samom crtaču.

5. Slikarske tehnike

Slikarske tehnike Peić (1990.) zanimljivo opisuje da se sastoje od boja kojima slikar slika, tekućina (za razrjeđivanje), kistova i ostalog alata kojima boja polaže, podloga i sličnih alata. Slikarske tehnike dijelimo na krute i tekuće. Pastel predstavlja glavnu, krutu tehniku, a većina drugih pripada tekućim slikarskim tehnikama. Osim tvrdih i vodenih slikarskih tehnika, u ovu kategoriju pripadaju i tehnike koje ne koriste prah i vodu kao sastav, već tehnike koje imaju boju unesenu u razne materijale, a primjer je kamen za mozaik, vuna za tapiseriju, staklo za vitraj. Peić (1990) objašnjava: „Privikavajte oko na originalan govor svake tehnike. Samo tako moći ćete početi uživati okom u slikarskoj tehnici kao što uhom uživate u originalnom zvuku nekog muzičkog instrumenta.“ Uspoređuje se kako proučiti tehniku i uživati u njoj uz vježbanje oka, promatrajući brojne reprodukcije, djela.

Babić (1978) opisuje slikara kao umjetnika čija su djela slike. Slika koju je slikar naslikao su originali, on je autor djela te postoji samo jedan original neke slike. Prema vrstama podloga razlikujemo prijenose (mogu se prenositi s jednog mjesta na drugo) i zidne slike (slikane na zidu kao podlozi). Najčešće se radi praktičnosti koriste tehnike prijenosnih slika. Kod slikarstva vrlo je važna boja. Boja sama po sebi ne čini sliku, ali stoga umjetnik stvara odnose među bojama te tada na slici boje dobivaju punu izražajnost.

5.1. Pastel

Može se reći da je pastel spojnica crtačkih i slikarskih tehnika jer se njime može i crtati, ali i slikati. Uz njegovu nježnost i mekoću pastel ima važnu kvalitetu – boju. Pastelne boje su vrlo specifične, one se izrađuju tako što se boja u prahu pomiješa s tlakom, vodom i gumiarabikom. Gumiarabik povezuje te da dobiva pasta, smjesa pastelnih boja. Pastel ima nekoliko tvrdoća, mekanije kako bi se ispunile plohe, mekanijim pastelnim bojama se većinom slika, a tvrdim crta, izrađuje se konturni ili linearni crtež. Također, specifične su jer ih možemo razmazivati po plohi i dobiti razne slikarske vrijednosti. Pastelnim bojama dobivamo nježnije tonove i prijelaze. Za rad s pastelom vrlo dobro je imati laganu ruku i istančan osjećaj za tonske i kolorističke detalje. Crtanje pastelom je brzo i lagano, lagano se razmazuje, skida krpicom ili mekanom gumicom ili nanosi u nekoliko slojeva kako bi dobili bogatiju i puniju nijansu, jači i intenzivniji ton. Tehnika pastel omogućuje bogatstvo jer omogućuje kombiniranje različitih linija, točaka, ploha i boja. Koristi se hrapavi papir u raznim nijansama, kartoni i preparirano platno. Gotovu sliku se treba fiksirati kako bi se pastel učvrstio. Ako nije moguće korištenje

ostalnih fiksativa, moguće je to učiniti i lakom za kosu s udaljenosti oko 40 do 50 cm, što je djeci pristupačnije. Osim fiksiranje, moguće je i uokviriti sliku sa staklom kako bi se zadržala prvotna ljepota rada. Osim suhog pastela, moguće je korištenje masnog ili uljnog pastela kojeg nije potrebno fiksirati te daje intenzivnije boje. Zbog toga je praktičniji za korištenje u školi, a i manje je osjetljiv (Jakubin, 1999). Peić (1990) opisuje umjetnike koji slikaju tehnikom pastel kao slikare kojima je pogled lak, a ruka još lakša. Pri radu s tehnikom pastel osobe se često služe vatom kao jastučićem za puder te obavijaju sliku prašinom kako ne bi uništili dah pastelne mekoće.

Slika 1. Edgar Degas: Plesačica s buketom u naklonu, 1877., pastel

5.2. Ulje

Nastajanje uljane boje detaljno objašnjava Jakubin (1999). pigment boje pomiješa se s makovim, orahovim ili lanenim uljem i manjom količinom određenih sušila. S obzirom na to da su uljane boje, one zbog ulja daje osjećaj vlažnosti i sjaja i nakon što se osuše. Mogu se nanositi u tankom i debelom sloju, boja se može slikarskim uljem razrijediti što pridodaje prozirnosti, a reljefni karakter dobiva se debelim slojevima. Kist za nanošenje može biti tvrd, oštar, mekan, ali može se nanositi i daščicama, krpicama, slikarskim lopaticama i slično. Zbog svoje specifičnosti (blistavost, zasićenost) spada u najomiljeniju slikarsku tehniku. Peić (1990) interpretira ulje kao ujedinjenje svih ostalih slikarskih tehnika. Suhom uporabom tehnike, ona

daje privi pastelu, a razrijeđenom uporabom dobiva se utisak akvarela. Ipak, drukčije je od navedenih tehnika karakterom. Uljem se može dobiti raspon boje od najdublje sjene do najvišeg svjetla, ulje voli kontrast.

Slika 2. Leonardo Da Vinci: Dama s hermelinom, 1489. - 1490., ulje

5.3. Akvarel

Jakubin (1999) objašnjava da sama riječ akvarel (aqua) povezana je s vodom pa tako akvarel možemo nazvati i vodenom bojom. Kao i u tehnici pastel, vodene boje su mljeveni pigmenti pomiješani gumiarabikom i tada čine kruto stanje. Nalaze se u manjim posudicama koje miješamo i razrjeđujemo vodom te se tada otapaju. U radu s vodenim bojama koristimo mekane kistove i hrapavi papir. Različite nijanse vodene boje ovise o količini dodane vode. Za bijelu boju ostavljamo papir prazan. Odlikuju se profinjenošću, svježinom, lakoćom i nježnošću zahvaljujući transparentnošću vodene boje. Dva su načina rada akvarelnim bojama, rad na suhoj te na mokroj podlozi. Rad na suhoj podlozi podrazumijeva nanošenje razrijeđene boje na suhu podlogu. Zatim, boja se suši te je moguće nanijeti novi sloj. Tako se dobivaju nove tonske i kolorističke vrijednosti. Rad na mokroj podlozi uključuje mokru podlogu, potrebno je navlažiti papir (spužvicom, krpicom, kistom). Ako ga se navlaži i s druge strane, manja je vjerojatnost savijanja papira. Elementi će biti nejasni, razliveni, dobiti će se mrlje. Kao i u prethodnoj tehnici, moguće je nakon suđenja slikati bojom na boju. Slikanje na mokroj podlozi

dobivaju se novi likovni efekti sa specifičnim izgledom. Peić (1990) smatra da akvarel ima karakter vode, svjež, tekuć i jasan. Uspoređuje radove slikane tehnikom akvarel s akvarijem jer slikari često akvarelom postižu sav sjaj svoje prirode. Često se u povijesti slikala voda ili motivi koji su u blizini vode, a na djelima se osjeti osjećaj blistave vlage, sjaj i svježina.

Slika 3. Albrecht Durer: Weidenmuehle-Mill pod vrbama, 1497., akvarel

5.4. Gvaš

Gvaš je tehnika korištenja vodenih boja i bijele tempere. S obzirom na to da je gvaš gušća slikarska tehnika od akvarela naziv je dobila od francuske riječi gvaš, što znači gust. Osim što je gust, gvaš je i neproziran. Bjelina na papiru se ne ostavlja kao kod vodenih boja, već se sada slika bijelom temperom. Boja je zasićenija i intenzivnija od akvarela, slična je temperama. Koriste se čvrsti kistovi. Gvaš danas umjetnici često koriste u osobnom likovnom izrazu, a vrlo je zastupljena i u osnovnim školama (Jakubin, 1999).

Slika 4. Edo Murtić: Gvaš, 1974. gvaš

5.5. Tempera

Slikarska tehnika tempera nastaje miješanjem boje u prahu s otopinom ljepila i vezivnog sredstva žumanjka ili bjelanjka jajeta, gumiarabike ili sličnih veziva. Od njenog miješanja dolazi i njen naziv, od latinske riječi temperare što znači miješati. Tempere su vrlo guste te se po potrebi mogu razrijediti vodom, ali sušenjem postaju netopive. Tempera se može slikati na papiru, staklu, drvetu, platnu. Papir može biti tvrđi, glatki ili hrapaviji. Slikari pri završetku rada za veći sjaj i zaštitu premažu djelo uljem ili firnisom. Predebeli slojevi tempere se ljušte i pucaju. Izuzev toga, temperom se lako slika, moguće je jednolično obojiti veće plohe pri čemu se koriste tempere u većim pakiranjima. Za dobivanje nove boje, potrebno je vrlo dobro izmiješati dvije boje kako bi boja bila jednolična i čista (Jakubin, 1999).

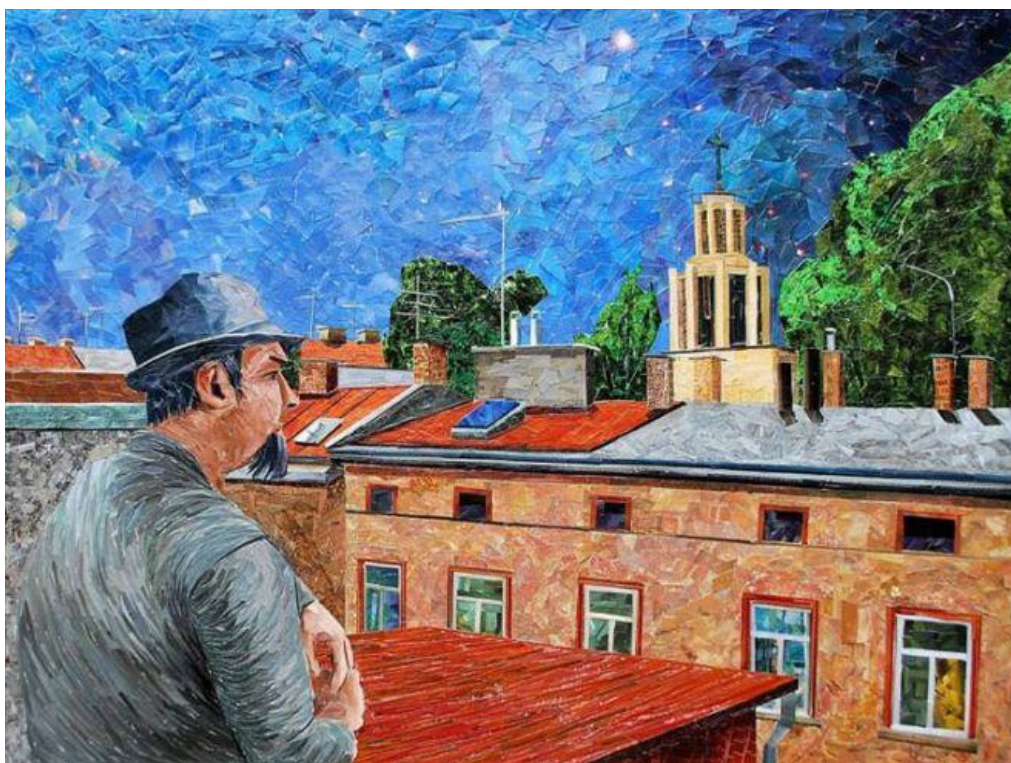
Peić (1990) objašnjava da sličnost u riječima tempera i tempo, temperament nema nikakve poveznice. Tempera je tehnika koja se ističe tišinom i polaganosti. Pravim majstorima tempere smatra onima koji vole oplemenjene i prigušene boje te koji se klone kist i brzopletog i razmetljivog. Slikanje temperom podrazumijeva postizanje najtežeg u umjetnosti, rafinirane stvari donijeti na krajnje jednostavan način.

Slika 5. Fra Angeliko: Krunidba djevice, 1434., tempera

5.6. Kolaž

Naziv kolaž dolazi od francuske riječi collage što znači lijepljenje. Rezanjem, trganjem i lijepljenjem razne materijale nanosimo na plohu. Pod razne materijale misli se na razne papire, izreske iz novina, časopisa, tekstil, fotografije, koža, stari likovni radovi, brusni papir i još razni drugi materijali. Tehnika kolaž uvedena je kroz kubizam. Često je zastupljena tehnika u osnovnoj školi. Kolaž se koristi tako da pri radu najprije izrežemo ili istrgnemo željene oblike, zatim slažemo željeni oblik ili kompoziciju te lijepimo. Kolažem se može izraditi i fotomontaža. Iz postojećih fotografija se režu oblici te se stvaraju novi oblici. Potiče se likovna domišljatost i duhovitost (Jakubin, 1999).

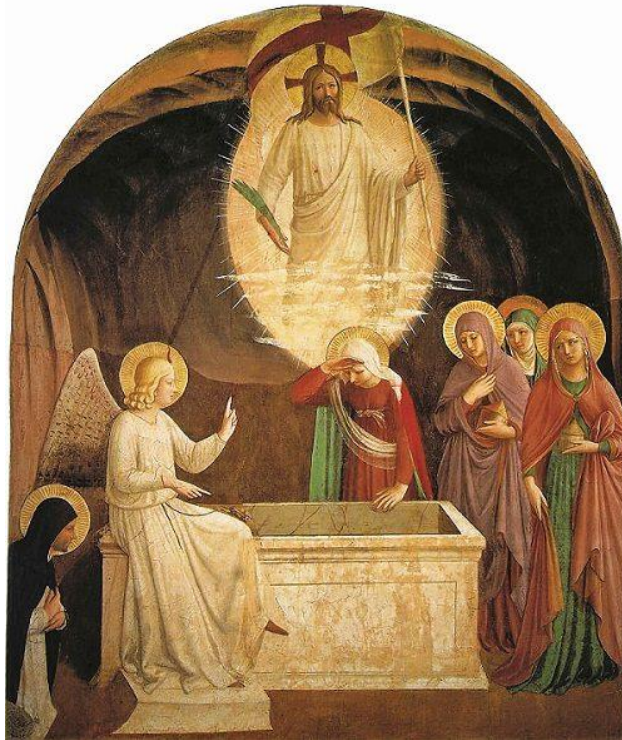

Slika 6. Albin Talik: Panta Rhei, 2018., kolaž

5.7. Freska

Talijanska riječ fresco označava svježe. Dobila je takav naziv jer se radi o slikanju na svježoj vapnenoj žbuci. Tehnika se odvija tako da prvo zid prekrijemo žbukom od sitnog mramornog pijeska i vapna i dok je žbuka još mokra, na njoj se slika freskalcim bojama koje se sastoje od pigmenta u prahu pomiješanog s vapnenom vodom. Pri sušenju, boja i žbuka se povezuju. Tehnika slikanja freskom je zahtjevna jer traži brzinu, odlučnost, sigurnost i jasnoću izvedbe. Teško je ispraviti pogreške, stoga slikar prvo izrađuje nacrt koji se zove karton. Lakša je verzija al secco, odnosno nanošenje boje na suhu žbuku. Daje veću slobodu pri realizaciji i nije potrebna tolika brzina u radu. Iz ove tehnike razvile su se i neke druge temperne tehnike slikanja na odležanoj žbuci. Na suhoj žbuci moguće je bogatije tonsko izražavanje (Jakubin, 1999). Peić (1990) jednostavnim riječima opisuje tehniku freska kao svježe slikanje na zidu. Jedne od najljepših primjera freski su freske rimskih slikara kojima je ideal veličanstvene jednostavnosti osobito drag. Freska je vrlo otporna tehnika, djela vrlo dugo ostaju svježa. Arhitektura ima znatan utjecaj na fresku, često je u osnovi ukras zgrada.

Slika 7. Ivan iz Fiesola (Beato Angelico): Žene na grobu, 1440. - 1442., freska

5.8. Mozaik

Vrlo zanimljiva i specifična tehnika mozaik, objašnjava Jakubin (1999) da nastaje utiskivanjem sitnih raznobojnih, pravilnih ili nepravilnih kockica u meku podlogu svježe žbuke ili cementa. Kockice mogu biti od kamena, obojenog stakla ili glazirane keramike. Najčešće se mozaikom oslikavaju hramovi, crkve, palače i slične javne zgrade. Po želji osobe, kockice se mogu slagati na razne načine, u paralelne, horizontalne, uspravne ili dijagonalne redove, koncentrične krugove, lepezasta širenja ili u slobodne oblike. Slobodni prostori se ispunjavaju žbukom. Udaljavanjem od slike, bojane kockice se stapaju u cjelovitu, razigranu površinu koja ima poseban likovni karakter i ljepotu. U osnovnoj školi se slikarska tehnika mozaik rjeđe koristi, ali zato treba težiti da se u slobodnim aktivnostima, u izornoj nastavi izradi mozaik. Pravi, originalni mozaik u školi se najčešće izrađuje kao manje prijenosne slike. Postupak izrade mozaika je da se prvo izradi idejni nacrt koji se prenosi na originalnu tehniku mozaika (već spomenuti karton). Preporučuje se raditi karton na tvrđem papiru, tehnikom tempere ili kolaža, u stvarnoj veličini mozaika. Karton treba biti što jasniji, ali bez detalja (koji se slikarskom tehnikom mozaik niti ne mogu izvesti). Zatim se kockice licem naljepljuju na pripremljeni karton (slabije ljepilo kako bi se lakše opralo). Izrađuje se okvir od drvenih letvica. Između kockica se ostavljaju male praznine (do 1 mm) gdje se ulije cement ili gips. Mozaik se prelije

do visine drvenog okvira, a nakon sušenja se čisti toplom vodom. Često se takav mozaik objesi ili ugradi u zid. Peić (1990) smatra kako mozaičar smatra da detalje ne treba podrediti cjelini, već da njima treba podrediti samu cjelinu. Ova tehnika se ističe što najviše može razbuktati ljepotu detalja te uživa u sjaju detalja.

Slika 8. Basilica of Sant'Apollinare Nuovo - Detail of the Mosaic: the Three Magi, prije 18.st., mozaik

5.9. Vitraj

Slikarska tehnika vitraj je tehnika oslikavanja prozora u kojoj se komadi obojenog stakla povezuju olovnim okvirima. Tako je i tehnika dobila ime, od francuske riječi vitrail što označava prozor od obojenog stakla. Boje vitraja se mijenjaju jer su na prozoru te ovise o promjeni svjetlosti. Olovni okviri su crni te djeluju kao debele linije pomoću kojih se još više ističu boje te djeluju kao odnos linija i obojenih ploha. Vitraj se najčešće može vidjeti u crkvama. U osnovnim školama možemo raditi skice za vitraj na prozirnim folijama ili paus-papiru širokim kistom ili tušem. Tapetarskim nožićem izrežemo likove između crta te na poleđinu kartona lijepimo obojene folije umjesto izrezanih likova. Dobiveni radovi mogu se naljepiti na školske prozore (Jakubin, 1999). Uspoređujući vitraj i mozaik, Peić (1990) ističe kako osobe koje rade tehnikom vitraj rade sa širim komadićima stakla te ih vitraileur ne utiče u zid, nego uokviruje u olovne spojnice. Vitraj kroz sebe pušta sunčeve zrake.

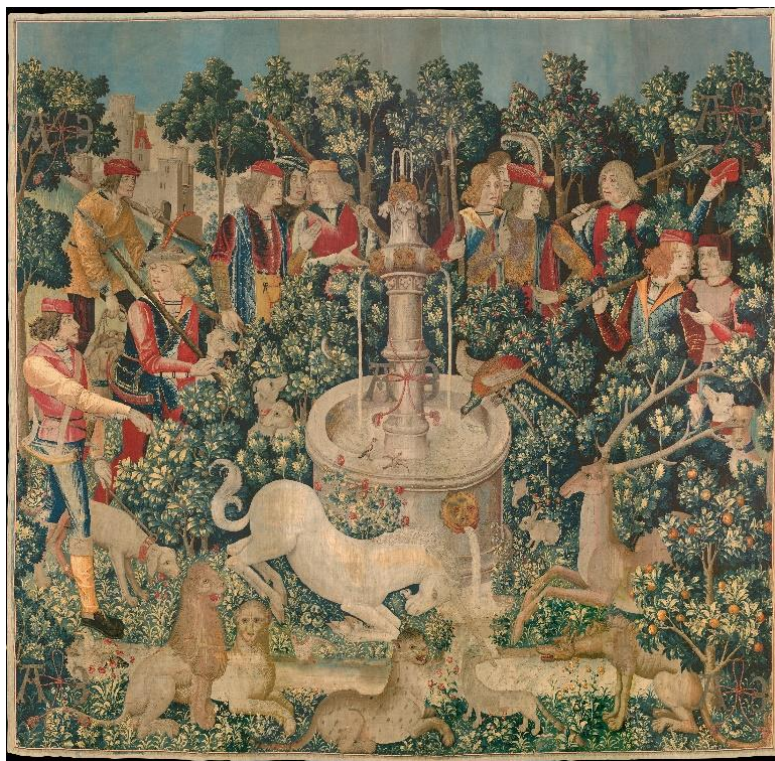

Slika 9. Vitraj u Crkvi sv. Josipa Radnika: Stvaranje, 2003., vitraj

5.10. Tapiserija

Jakubin (1999) ovu slikarsku tehniku označava slikanjem nitima vune u tehnici tkanja. Vuni se mogu dodati i svilene, srebrne ili zlatne niti. Korištenje tapiserija kreće u srednjem vijeku u kućama kao zaštita od topline, a nešto kasnije koristi se kao dekor. One se tkaju na okomitom ili vodoravnom tkalačkom stanu, a nastaju na isprepletanju dva sustava. Prvi su napete niti čvrste predene vune, pamučni špar ili konopljine niti na tkalački stan. Drugi se naziva potka, on se prepleće kroz niti osnove na različite načine. Poznati načini tkanja su klasična tehnika te čupava tapiserija. Klasična tehnika, stari način tkanja nastaje tako da se kroz napete niti osnove ispod kojih se nalazi slika (predložak) provlače rukom niti potke u širini oblika određene boje. Uzastopno se nit provlači jednom iznad, a drugi put ispod niti osnove, a na povratku obrnuto. Postoji i češalj koji služi kako bi se niti nabile jedna pored druge. U osnovnoj školi mogu se izrađivati tapiserije, ali manjih dimenzija. Kao i na velikim dimenzijama, potrebno je izraditi sliku, a zatim se izrađuje tapiserija. Veličina slike, kao i kod vitraja treba biti u stvarnoj veličini. Zatim se izrađuje drveni okvir prema slici te se zabijaju čavlići na gornjem i donjem rubu slike s razmakom od pola centimetra. Na čavliču se napinju niti od pamuka, čvrstog konca ili konopljine niti. Kao što je već opisano, provlače se niti. Izmjenjuju se boje tako da kada se završi u istom redu s jednom bojom, počinje se raditi drugom bojom, trećom i slično.

Opletanjem se spajaju dvije boje tako da se jedna nit uvrne oko druge niti. Pri završetku, tapiserija se skida s okvira. Zatim, čupava tapiserija djeluje čupavo zbog nepravilne površine, niti koje izlaze od podloge u prostor te se mogu vezati uz podlogu tako da se vežu omče ili čvorovi. Klasična i čupava tapiserija mogu se kombinirati te nastaje vrlo zanimljiva reljefna tapiserija. Dio tapiserije, oblika je plošan, a dio oblika izlazi u prostor. Tapiserija se može učiniti još interesantnijom kombinirajući razne materijale (drvo, keramika, metal). Podloga za čupavu tapiseriju može biti kao kod klasične ili rijetko tkana podloga koja inače služi i kao osnova za neke vrste vezenja. Na takvu podlogu pričvršćuju se niti ručnog šivanja pa je za vezenje potrebna velika igla s uskom ušicom. Gušću strukturu možemo dobiti korištenjem istovremeno nekoliko boja. Kao i kod klasične tehnike tapiserije, boje niti se mijenjaju prema zamisli, odnosno prema slici. Peić (1990) smatra glavnom ljepotom tapiserije – crte i boje koje su po materijalnom sastavu vunene ili svilene. Tapiser iz prirode vune i svile izvlači specijalnu ljepotu mekih kontura i još mekših ploha boje.

Slika 10. Nepoznati umjetnik/ca, The Hunt of the Unicorn, 1495. – 1505., tapiserija

6. Crtačke tehnike

Oblici, linije, crtež treba biti što veći kako bi prekrpio veću površinu papira. Kad su objekti koji se crtaju mali, potrebno je podsjetiti djecu da ono što je malo nacrtaju veće. Ako je omogućeno,

poželjno je da djeca nisu suviše blizu jedni drugima, kako bi se mogla usredotočiti i autentično se izraziti bez oponašanja drugih te stvaranja šablona. Štulić (2010) objašnjava da djeci treba omogućiti da zadovolje svoju prirodnu radoznalost za eksperimentiranjem, istraživanjem i traganjem, koristeći se svojim iskustvima, pa iako 'ništa' ne stvore, treba ih i dalje poticati jer je to preduvjet likovnog stvaralaštva. Treba im dopustiti da sama otkriju i osmisle 'neobičan' način slikanja ili crtanja. Kod crtanja i slikanja bitna je i tekstura koja označava i karakter površine, a Stanyer i Rosenberg (2004) objašnjavaju da se takva može dijeliti na plastičku, slikarsku i crtačku. Objašnjavaju da tekstura pomaže u vizualnom razumijevanju svijeta.

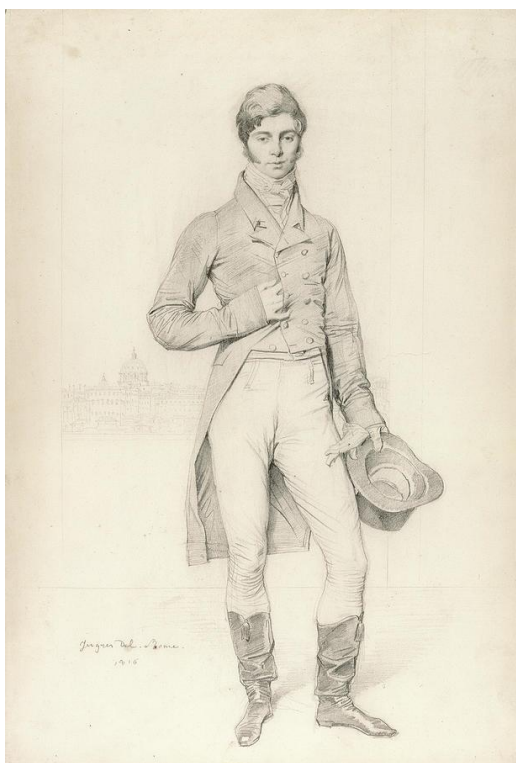
Bodulić (1982) crtežom smatra samostalno umjetničko djelo koje je prisutno i kod odraslih i kod djece. Kod djece nema druge važnosti, osim da sam sebi bude svrhom. Crtež Bodulić (1982) opisuje i kao potpuniji kroki. Crtež se može izvoditi različitim crtačkim tehnikama, materijalima, sredstvima i na različitim podlogama. Također, spominje i kombiniranje crtačkih tehnika. Često su se u povijesti kombinirala različita suha i tekuća sredstva. Kombinacija traži osobu koja će znalački uskladiti sredstva i materijale. Podloga papira tada treba biti blago hrapava. Ovakvi crteži su u nastavi malobrojni. Problem je što djeca nakon što nacrtaju crtež jednim materijalom, iscrpe svoj interes pa kada žele nastaviti drugim materijalom, tada samo ponavljaju likove po konturama prvog materijala. U tom slučaju nestaje svježina crteža. Najveći uspjeh u likovnoj kulturi kod djece je u crtačkim tehnikama. „Umjetnička i tehnička djela počinju idejom koju treba razraditi i dovršiti.“ (Bodulić, 1982; str. 6) Prije nastanka samog dijela, nastaju skice, crteži i nacrti, ideje i misli koje se napišu ili crtaju. Crtež pomaže osobi da planira i razradi osnovne zamisli. Jedino veliki umjetnici s mnogo iskustva mogu raditi bez prethodnog crteža. Crtanje omogućava konkretno i nekonkretno predočavanje svega što se očima može vidjeti. S obzirom na to da je kod crtanja bitna slobodna interpretacija, ono se ne može učiti.

Babić (1978) objašnjava da je crtež posebna likovna umjetnost, ali isto tako i sastavni dio drugih likovnih umjetnosti (slikarstva, grafike, kiparstva i arhitekture). Često je ideja (npr. o kipu) nastala prvotno u crtežu. Najvažniji element crteža je crta ili linija.

6.1. Olovka

Crtanje olovkom je crtačka tehnika kojom se djeca susreću u vrlo ranoj dobi. Peić (1990) opisuje trag olovke prozirnim i čistim. Navodi da olovka može gradirati nijansu od blijedog sivila do duboke crnine. Gašpar (2010) objašnjava da je rad s olovkom vrlo važan u dječjem

razvoju i povezivanju osjećaja, percepcije te poboljšanje rada motorike ruke. Na satu likovne kulture crtanje olovkom može se provoditi sa svom djecom, u manjim grupama, individualno s djecom kojoj crtanje ide otežano ili odbijaju crtati, grupno ili individualno s djecom koja uspješno savladaju tehniku. U radu s olovkom Jakubin (1989) navodi da je potrebno poznavati vrste olovke s obzirom na tvrdoću te razumjeti kada koju koristimo. Dijelimo ih na tvrde, srednje tvrde i mekane olovke. Slovom H označavamo tvrde olovke, a broje ispred slova pokazuje razinu tvrdoće. Tvrdoća te mekoća se dobiva omjerom smjese grafitu i gline, ako je u olovci više grafitu, olovka je mekanija, a ako je u olovci više gline, olovka je tvrđa. Meka olovka ostavlja masniji i tamniji trag, najčešće za slobodni likovni izraz, ako se želi da crtež posjeduje oštrinu i preciznost. Tvrđa olovka ostavlja svjetliji i tanji trag te izvodi detaljnije, oštre, fine i precizne linije. Često se koristi u stručnim (geometrijskim, deskriptivnim, tehničkim, arhitektonskim) crtežima. Pogodne su za projekte, tlocрте, nacрте, presjeke, konstrukcije itd. Pri korištenju tvrdih olovaka, posebnu pozornost treba se obratiti na pritisak olovke, ako je pritisak prejak, zbog tvrdoće olovke dolazi do rezanja, odnosno oštećenja papira, a ako je preslab, onda je crtež bljedunjav. U likovnoj kulturi pogodnije je korištenje mekanih vrsta olovaka kako bi se obogatio crtež. Mekane olovke daju više likovnih vrijednosti i bogatiji likovni izraz, što se očituje u variranju svjetlijih i tamnih, tankih i debelih crta, u mogućnosti toniranja i sjenčanja, a time u mekom i toplom karakteru crteža. Označene su slovom B te brojem ispred slova. Kao i kod tvrdih olovaka, veći broj ispred oznake pokazuje i veću mekoću. Osim vrste olovke, na crtež utječe i jačina pritiska ruke na olovku i papir te položaju olovke uz podlogu što utječe na tamnije ili svjetlije, tanje ili deblje linije. Okomitiji položaj olovke daje tanje linije, a polegnutiji položaj daje šire poteze kojima možemo sjenčati. Tako se postiže veća skala tonova te tonska modelacija. Djecu se uči i pravilnom držanju olovke, ako se olovka drži prenisko, crtanje će biti otežano. Papir na kojemu se crta može biti različitih karakteristika. Biraju se glatki ili hrapavi papiri, bijeli ili tonirani, deblji ili tanji papiri. Brisanje također nije poželjno, već se preporučuje povući pokraj krivog poteza više novih te tako dobiti zanimljivost oblika, spontanost i svježinu. Bodulić (1982) smatra da je za crtanje olovkom potrebno izvesti barem jednu vježbu, u dječjem vrtiću može biti slobodna igra olovkom, a u osnovnoj školi može biti izvlačenje ravnih i zakrivljenih crta u raznim smjerovima. Pomoću navedenih ili sličnih vježbi, motivi na crtežima se lakše izvode.

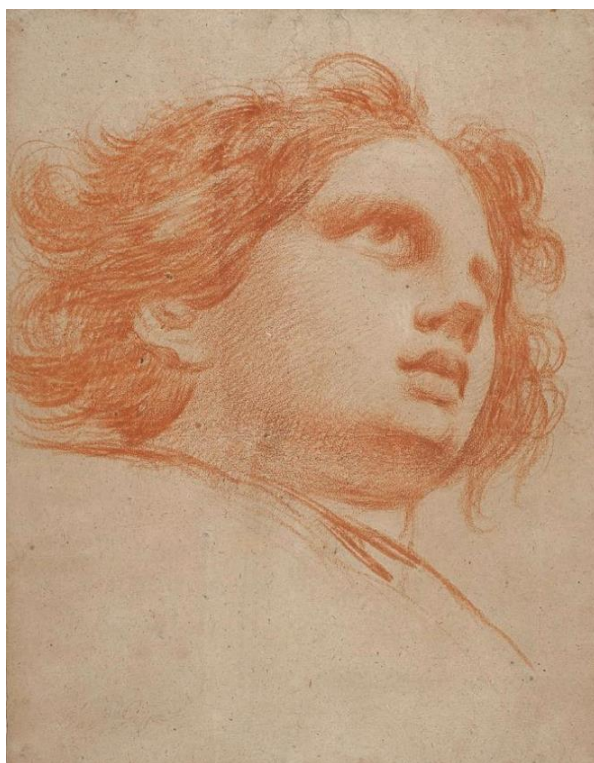

Slika 11. Jean-Auguste-Dominique Ingres: Portret lorda Granthama, 1816., olovka

6.2. Kreda

Uspoređujući kredu s olovkom, kreda je malo manje zastupljena crtačka tehnika na satu likovne kulture. Jakubin (1989) navodi da kreda strukturom povezuje olovku i ugljen. Može biti naoštrena odnosno zašiljena te ostaviti trag sličan mekanoj olovci, a nezašiljena ostavlja trag sličan ugljenu, ostavlja prašnjavu površinu. Krede se koriste u nastavi i za pisanje po ploči, ali to su drukčije vrste kreda. Na ploči se kredama crta i slika. Na satu likovne kulture koriste se slikarske krede. Kreda može biti različita po tvrdoći i boji. Može biti srednja i meka tvrdoća, a boja može biti raznolika, ali najčešće su crne, bijele, smeđe i crvene. Kreda je vrlo dobar pribor za postizanje nijansa svjetla i tame jer se razmazuje po papiru. S obzirom na to da joj je struktura i prašnjava, pri završetku rada potrebno ju je fiksirati. Vrlo je lomljiva te mijenja svoj oblik što također utječe na crtanje. Najčešće se koristi mekani papir poput bugačice, hrapaviji papir, bijeli ili tonirani, a format je uvijek veći. Peić (1990) objašnjava da se meki utisak krede može pojačati miješanjem smeđe i bijele krede. Smeđom kredom se mogu crtati dijelovi u sjeni, a bijelom mjesta koja su u svjetlu. Crvenu kredu slikari često upotrebljavaju za crtanje glave i ljudskog tijela jer je njezin vrh sposoban za bilježenje tamno - rumene sjene koje se skupljaju. Bodulić (1982) preporučuje vježbe kredom slične navedenim vježbama s olovkom, ali se u radu s kredom može izvoditi i vježba popunjavanja površina tonovima.

Slika 12. Francisco de Goya: Angel's head, 1772., kreda

6.3. Ugljen

Jedan od najstarijih crtački materijala, ugljen, Peić (1990) cijeni jer se pomoću ugljena mogu postići vizualni efekti koje ne daje ni jedan drugi materijal. Objašnjava da su ljudi u povijesti ostatkom sagorjelog drveta crtali životinje i ljudske likove na stijenama špilja. Nešto kasnije slikari pale ugljen tako da snopiće grančica lijeske ili vrbe oblože vatrom i peku na žaru dok ne karboniziraju. Ugljen u pokretima sadrži maglenost pa je odličan za crtanje sijena. Ovisno o načinu na koji se drži ugljen, može se dobiti i jasnoća (crtanje šiljkom ugljena). Za nejasne dijelove, mekoću u slikanju koristi se prah koji sipi iz nagnutog ruba ugljena. Prema Jurković i Tomljanović (2010) ugljen je materijal prašnjave strukture, ali i posebne mekoće. Ugljenom se mogu izvlačiti crte različite debljine i intenziteta, čime se stvara prikaz plastičnosti prostora. Prije samog vrtnja ugljenom, moguće je skicirati olovkom na manjem formatu papira. Poželjno je usmjeriti dječju pozornost na objekte iz okruženja, njihove elemente i detalje, te tako potaknuti razvoj vizualne percepcije i razvoj sposobnosti prenošenja doživljenog i viđenog na papir. Moguće je prekriti dio ugljenog štapića ljepljivom papirnatom trakom kako ne bi ostavljala trag. Jakubin (1989) objašnjava da ugljen vrlo specifičan jer svojom mekoćom omogućuje bilježenje vibracija ruke, svaki pokret i drhtaj, ali se mekoćom gube detalji, oštrina. Želi li se postići oštrina i jasnoća, potrebno je zašiljiti ugljen, crtati šiljkom ugljena. Za

postizanje niza tonskih vrijednosti plohe, atmosferu, mekoću i baršunastu površinu, tada se treba usmjeriti na prah ugljena, on će sipiti po papiru svojom širinom. Prirodni ugljen je najbolji. Dobiva se od ljeskovih, vrbovih ili lipovih štapića koje se pale na žaru bez dovoda kisika. Malo lošiji je industrijski, sintetski crtaći ugljen (prešani ugljen). Prirodni ugljen je mekaniji i prašnjaviji te se lako skida s podloge, a sintetski je tvrdi. Kao i kredu, s obzirom na to da je prašnjav, prirodni ugljen je potrebno fiksirati. Hrapaviji papir je pogodniji u radu s ugljenom. Često se koristi i pakpapier, novinski papir i akvarel-papir. S obzirom na to da djeca u radu češće pogriješe, moguće je obrisati gumama posebne mekoće, gnetilnom gumom ili ublažiti potez flanelskom krpicom ili vatom. Himelrajh (1959) smatra da ugljen pomaže djeci u slobodi stvaralaštva. Uz pomoću ugljena mogu krokirati, odnosno sigurno i slobodno povlačiti poteze.

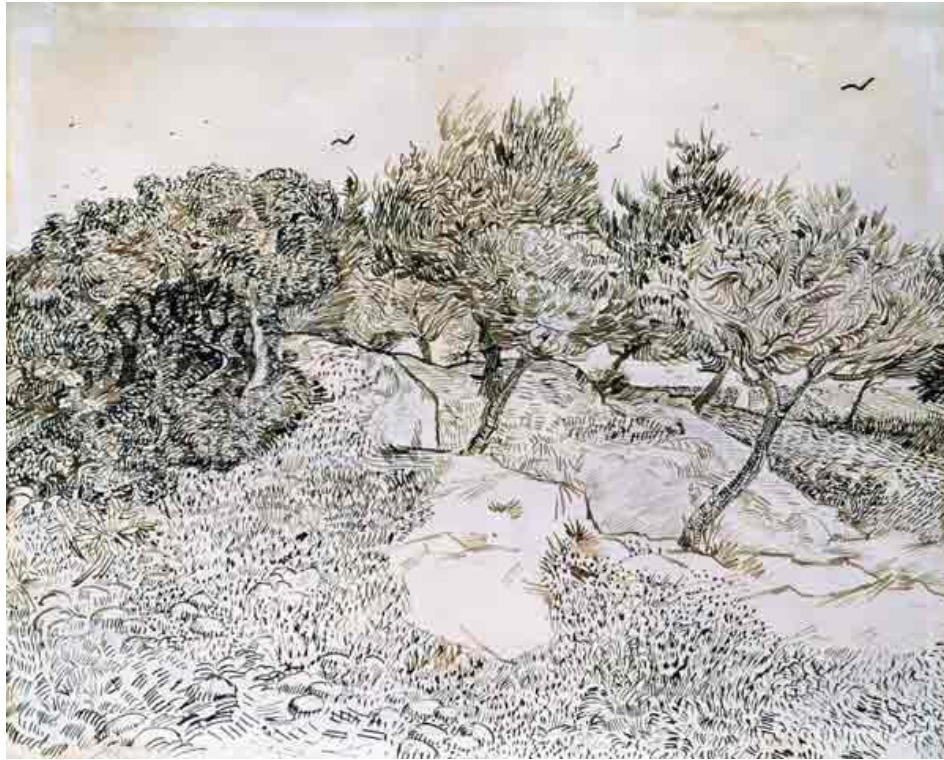

Slika 13. Rafael: Glava mladog apostola, 1519., ugljen

6.4. Kemijska olovka

Kemijska olovka pripada među najnovije materijale. Praktičnost, jednostavnost u rukovanju i vizualna efektnost su obilježja koja Jakubin (1989) smatra da opisuju korištenje kemijske olovke. Navodi da pridonosi uredima, tvornicama, projektnim biroima, ateljeima, raznim mjestima među kojima je i škola. Crtačke mogućnosti olovke slične su mogućnostima tvrđe

olovke i metalnog pera. Ostavlja jednoličan trag koji se pritiskom ruke na kemijsku olovku i papir može mijenjati, može činiti svjetlije ili zgusnutije i tamnije linije. Kemijskom olovkom može se sjenčati i postizati niz tonskih vrijednosti. Može biti u raznim bojama, a najčešće je u crnoj, plavoj, crvenoj i zelenoj. Radi najlikovnijih grafičkih odnosa, preporučuje se crtanje crnom kemijskom olovkom.

Slika 14. Vincent Van Gogh: Drveća masline, 1888., kemijska olovka

6.5. Flomaster

Flomasteri se proizvode u svim bojama i nekim njihovim nijansama, navodi Jakubin (1989). S obzirom na to da su boje transparentne, mogu ugodno djelovati iako su intenzivne. Flomasterima se može izražavati linearno i plošno. Crte izvučene flomasterom iste su debljine i istog intenziteta. Dok se na radu želi postići linije različitih debljina, moraju se koristiti i flomasteri različitih debljina. Široki flomasteri bolji su za popunjavanje većih ploha, plakata pa se često zovu i plakatni flomasteri (deblji od širine 1 cm). Korisni su u dekorativnim namjenama. Za prigušenije tonove može se crtati flomasterom bojom preko boje, ali s razmakom zbog sušenja boje. Tako se mogu miješati boje flomastera. Normalni ili akvarelski flomasteri su topivi u vodi, njima se može uz pomoć kista i vode lavirati crtež. Postoje i permanent flomasteri koji su netopivi u vodi. Bitno je upozoriti djecu na zatvaranje flomastera nakon uporabe kako se ne bi osušili. Preporučuje se fini bezdrvni papir na kojima flomaster

ostavlja najljepši trag. Osim zatvaranja flomastera, flomastere se mora čuvati od svjetlosti jer brzo izblijede te crtež nestane. Preporučuje se radove držati između dva lista papira. Štulić (2010) donosi ideju poboljšanja tehnike flomaster kod djece. Smatra da djeca trebaju sama istraživati i otkrivati kako se sve može crtati flomasterom kako bi stekla samopouzdanje i sigurnost u vlastite sposobnosti likovnog izražavanja. Predlaže da djeca crtaju flomasterima na razne načine: lijevom rukom (suprotnom), lijevom i desnom istovremeno, zatim da crtaju s više flomastera istovremeno, zavezanih očiju, ispod stola/stolca, cijelom šakom, stopalima i zagrljeni. Igre koje navodi utječu na senzomotorni razvoj, pa ne treba inzistirati da djeca nešto konkretno nacrtaju.

Slika 15. Tihomir Lončar: Crtež II, 1986., flomaster

6.6. Tuš – pero

Pero može biti metalno ili pero ptičjeg podrijetla, objašnjava Jakubin (1989). ovisno o vrsti pera, likovni karakter crteža može biti sasvim drukčiji. Pero od ptičjeg podrijetla najbolja su od krila guske, gavrana ili labuda. Pero se pri vrhu zašilji te postaje čvrsto i oštro što omogućuje crtanje. Slabiji pritisak pera uz papir ostavlja tanje crte, dok jači pritisak pera uz papir savija elastično pero, proširuje se tvrdi, oštri šiljak te ostavlja mekanu debelu crtu. Različitim pritiscima može se dobiti i mrlja kao poseban likovni element i likovna vrijednost. Pero vrlo lagano klizi po papiru te tjera ruku na crtanje, ali trag je zato teže kontrolirati. S obzirom na to

da se teže kontrolira, često u crtanju nastaju slučajni efekti koji daju posebnost radu. Pri crtanju s perom, ne crtaju se skice olovkom, eventualno je moguće tanko olovkom naznačiti osnovnu kompozicijsku skicu. Mentalnim perima se smatraju obična školska metalna pera, kotir-pera, redis-pera. Češće se upotrebljava te ostavljaju čišći i oštiji trag. Crteži nacrtani metalnim perom su oštri, jasni i čisti s crtačkom napetošću i kontrastom. Kako bi potaknuli spontanost, iskrenost u radu, treba izbjegavati prethodno crtanje olovkom. Pero se vuče po papiru odozgo prema dolje te slijeva nadesno. Linijom i točkom se najviše mogu izraziti strukture i teksture različitih materijala. Točkama, crticama i sličnim elementima dobiva se bogatstvo i detalji u radu. Uz pero koristi se tuš (najčešće crni) i glatki papir koji ne smije previše upijati tekućinu. Koristan savjet navode Andrašek i Špoljar (2010), djeci bi bilo vrlo dobro pustiti na izbor odabir pera te ih poticati da sami otkrivaju kako različita pera stvaraju linije različitih debljina. Peić (1990) zanimljivo objašnjava rad s perom kao da je preo guske, gavrana ili labuda (ptice) zadržalo ćud ptice kojoj je istrgnuto s krila te tjera ruku da leti po papiru. Ističe kvalitetu pero kojim možemo tvrdim i ostrim šiljkom potegnuti kao vlas tanku crtu, ali i jačim pritiskom povući debelu meku crtu. Slično može i kist, ali ipak ne može gradacijom širiti svoj vršak. Ipak, metalno pero traže umjetnici za najfiniji treptaj crta u prirodi. Metalno i ptičje pero je vrlo gipko i tankoćutno.

Slika 16. Tihomir Lončar: Akt II, 1974., tuš – pero

6.7. Tuš – drvce ili trska

Jakubin (1989) smatra osnovnom karakteristikom trske ili drvca – krutost. Krutost drvca ili trske donosi posebnost i jedinstvenost likovne kreacije. Trskom ili drvцем dobivamo čiste, snažne poteze. Suhu trsku, bambusovu stabljiku ili usku daščicu mekanog drvca treba istanjiti pri vrhu, a zatim koso zarezati. Mogu se napraviti i vrhovi različitih širina. Podloga za crtanje je hrapavi papir, koji ne upijaju tekućinu previše. Ne zadržavaju dugo tekućinu pa potezi izgledaju kraće, ali snažnije i sočnije. Manjkom tekućine potezi su blaži, manje vidljivi. Kao karakteristika drvca ili trske, manjak tekućine također pridonosi jedinstvenosti i bogatstvu likovnog izraza. Mrlju možemo dobiti razmazivanjem tuša po papiru. Mrlja je tada vrlo zanimljiv i poseban likovni efekt koji može doprinijeti snazi i ekspresivnosti rada.

Posebnost trske, krutost, Peić (1990) objašnjava kao posebnost koja je praktična kada želimo nacrtati što jaču, grublju crtu te zabilježiti jak utisak koji su na umjetnike ostavile jak utisak. Traži ruku oštrog crtača koja provaljuje, ruje i dolazi u srž stvari. Uspoređuje ostale materijale: ugljen i kreda su premekani i magleni, olovka prečista, a pero prefino.

Slika 17. Harold Gilman: Portret autorove majke koja piše u krevetu, 1913., tuš - trska

6.8. Tuš – kist

Kist uz kombinaciju s tušem, objašnjava Jakubin (1989), daje jedinstven i brzo prepoznatljiv likovni izraz. Mogu se koristiti različiti tipovi kistova, ovisno o smislu ostvarenja crteža. Kistom i tušem mogu se izvlačiti i tanke i debele linije. Laganim potezom gdje kist jedva dotiče podlogu dobivaju se tanke, nježne i mekane linije, a ako se jače pritisne, dobiva se deblja i punija linija. Pri nestanku tuša na kistu dobiva se novi karakterističan likovni zvuk koji postaje škrt, suh i prozračan. Karakteristike crtanja kistom su kombinacije različitih linearnih i plošnih vrijednosti.

Razdvajanjem dlačica u vršku kista postižu se istovremeno tanje i deblje linije. Kist se u ruci lako okreće ostavljajući na papiru bogatstvo ovala. Kistom umočenim u tuš se kruži lijevo i desno. Majstor crtanja kistom će biti osoba koja poznaje mogućnost kista umočenog u tuš (lako prelijevanje, kruženje), ali i mora odabrati specijalne motive koji će baš o toj posebnoj čudi kista odgovarati, prema Peić (1990). Bodulić (1982) navodi korisne vježbe s kistom i tušem kako bi se poboljšala tehnika. Vježba bi bila izvlačenje različitih debljina namaza kistom.

Slika 18. Elke Reva Sudin: Minimalistički portret, tuš – kist

6.9. Lavirani tuš

Jedrejčić (2010) objašnjava proces crtanja laviranim tušem na nastavi likovne kulture. Predlaže da se prvo djeci ponude bočice s tušem, glatki papir, štapići ili pera, mekani kistovi i voda. Štapićem ili perom djeca crtaju željeni motiv s tušem, a zatim se preko njega, dok je još moker, mekanim kistom umočenim u vodu prelazi preko površina koje se žele obojiti. Zbog razlijevanja boje, površine nisu ravnomjerno popunjene pa se dobivaju različite tonske vrijednosti. Savjetuje da ako se radi štapićem koji je jako zašiljen, moguće je dobiti vrlo fine detalje, dok se perom izvlače šire linije. Također, navodi da se odaberu motivi koji imaju razigranu strukturu i koji traže detaljne poteze. Kako bi se dobio privid plastičnosti oblika i tonske vrijednosti crteža Jakubin (1989) tvrdi da je praktična tehnika lavirani tuš ili lavis. Crtež laviran crnom bojom naziva se grisaille (grisaj, a smeđom bojom sepija. S obzirom na to da nas postupak korištenja tehnike laviranog tuša dovodi i na područje slikarstva, lavirani crteži povezuju crtanje i slikanje. Lavirani tuš se može ostvariti radom na suhoj podlozi ili radom na mokroj podlozi. Rad na suhoj podlozi se ostvaruje tako da se prvo načini osnovni crtež perom ili kistom na čvršćem papiru. Nakon što se osuši, uzima se deblji kist šiljasta vrha i voda te razrjeđivanjem dobivamo svjetlije i prozračnije nijanse. Posebnu pozornost se treba obratiti bijeloj podlozi koja u određenim dijelovima treba ostati netaknuta. Rad na mokroj podlozi ostvaruje se tako da se prvo crta papir jednolično ili mjestimično namoči čistom vodom, a zatim se uzima kist i tuš. Na ovaj način tuš se razlijeva i tvori nejasne, mekane oblike. Može se i prskati boja s kista. Neka mjesta će se tijekom rada osušiti pa ih je potrebno dodatno navlažiti. Na osušenim mjestima može se dodatno crtati. Peić (1990) objašnjava da ponekad umjetnicima pri slikanju perom treba nešto što bi djelo dovelo cjelini. Za to im pomaže lavirani tuš. Tehniku provode tako što nakon crtanja metalnim ili ptičjim perom, crtež se suši te se uzima smeđa ili crna boja. Otapa ih uz pomoć kista i vode, a jačina boje ovisi o količini vode. Kako bi predmeti na crtežu bili u jačem svjetlu ili dalji, radi s rjeđom otopinom.

Slika 19. Joe Cartwright: bez naziva, 2019. lavirani tuš

7. Metodologija istraživanja

Cilj istraživanja bio je ispitati učestalost uporabe slikarskih odnosno crtačkih tehnika u nastavi likovne kulture te koliko su učitelji upoznati s njima. Hipoteze se prihvaćaju ako je postotak veći od 68% (po Gaussovoj distribuciji). U istraživanju se dokazuje 7 hipoteza.

Hipoteza 1: Ispitanici su bolje upoznati sa slikarskim tehnikama nego s crtačkih tehnika.

Hipoteza 2: Većina ispitanika zna nabrojati većinu slikarskih tehnika.

Hipoteza 3: Većina ispitanika zna nabrojati većinu crtačkih tehnika.

Hipoteza 4: Većina ispitanika koristi sve slikarske tehnike u nastavi.

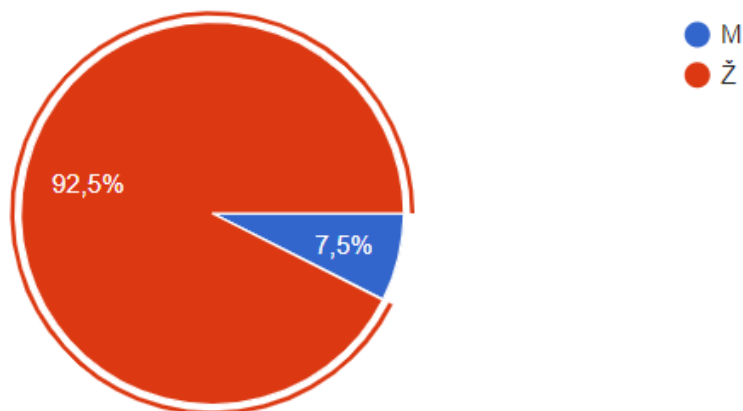
Hipoteza 5: Većina ispitanika koristi sve crtačke tehnike u nastavi.

Hipoteza 6: Ispitanici više koriste slikarske nego crtačke tehnike u nastavi.

Hipoteza 7: Učenici više vole koristiti crtačke nego slikarske tehnike.

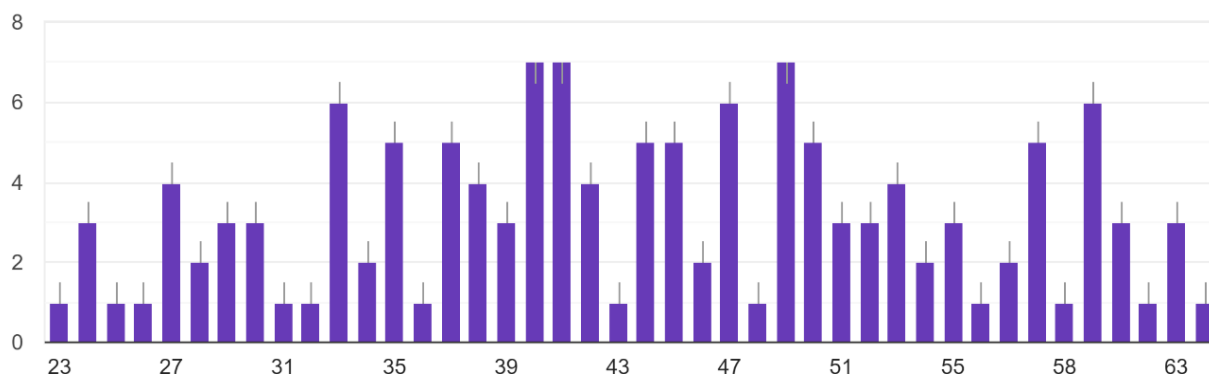
7.1. Uzorak

U konstruiranom upitniku prvo se je ispitala spol ispitanika. Od ukupno 134 ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju, 92,5% je ženskog spola, a deset ispitanika muškog spola što čini 7,5 % i vidljivo je na sljedećem grafikonu.

Graf 1. Spol ispitanika

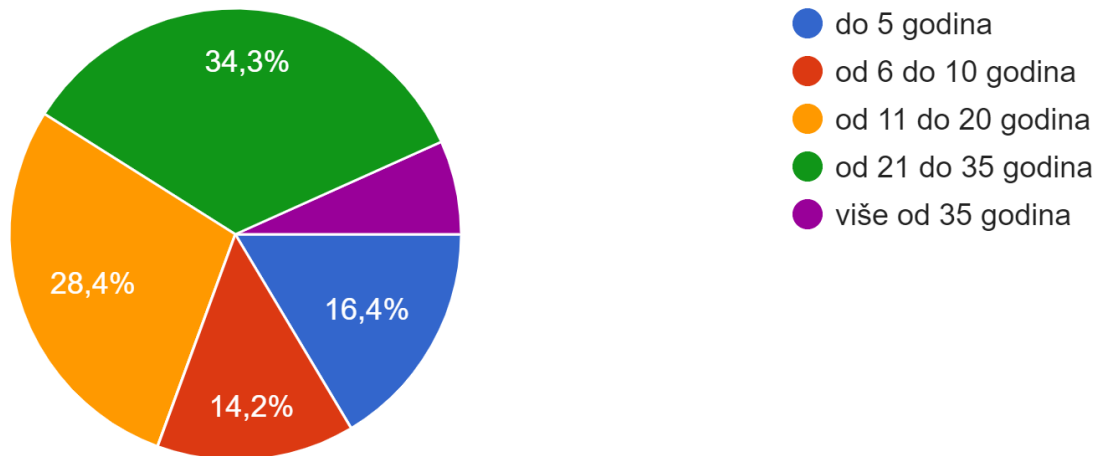
Zatim se ispituje dob ispitanika. Na praznu crtu su trebali upisati dob. Po stupičastom grafikonu (graf 2) može se vidjeti raznolika dob ispitanika, od 23 godine do 63 godine. Najviše osoba (sedam odgovora) imaju 40, 41 i 49 godine, a najmanje osoba (jedan odgovor) imaju: 23, 25, 26, 31, 32, 36, 43, 48, 55, 58 i 62 godine.

Graf 2. Dob ispitanika

Sljedeći graf vezan je uz radni staž ispitanika. 22 ispitanika (16,4 %) navodi da ima do 5 godina radnog staža. 19 ispitanika tj. 14,2 % navodi da ima 6-10 godina radnog staža. 38 ispitanika (28,4 %) ima 11-20 godina radnog staža. 46 ispitanika odnosno 34,3 % ima 21-35 godina

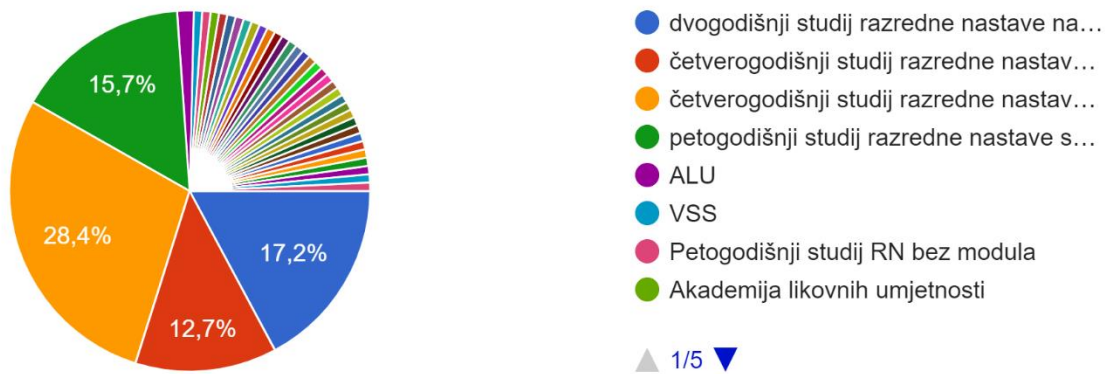
radnog staža što je ujedno i najveći postotak. 6,7 % što čini 9 ispitanika ima 35 ili više godina radnog staža.

Graf 3. Godine ranog iskustva ispitanika

Ispitanike se ispitalo i koji studij su završili. Ponuđeni odgovori su bili: dvogodišnji studij razredne nastave na Učiteljskoj akademiji, četverogodišnji studij razredne nastave bez pojačanog predmeta, četverogodišnji studij razredne nastave s pojačanim predmetom, petogodišnji studij razredne nastave s modulom te su na praznu crtu mogli napisati druge odgovore. Uloga učitelja u životu djeteta je iznimno velika, stoga osoba mora posjedovati određene kompetencije. Vrlo je zanimljivo vidjeti raznolikost odgovora. Najviše je odgovora bilo za četverogodišnji studij razredne nastave s pojačanim predmetom, 28,4% što čini 38 osoba. Odgovore koje su ispitanici samostalno napisali na prazne crte su: ALU (Akademija likovnih umjetnosti: 13 ispitanika), VSS, petogodišnji studij razredne nastave bez modula, diplomski sveučilišni studij, dvogodišnji studij razredne nastave i dvogodišnji pojačani predmet na UA, četverogodišnji studij likovne kulture na filozofskom fakultetu, Tekstilno tehnološki fakultet i razlikovni Pedagoško – psihološko – didaktičko – metodičku izobrazbu studij Filozofski u Osijeku te Učiteljski fakultet u Zagrebu, Filozofski fakultet Povijest i Umjetnost, Etnologija te Akademija likovnih umjetnosti (nastavnički smjer), dvogodišnji studij razredne nastave na Učiteljskoj akademiji smjer uz prošireno Prirodoslovlje, Akademija primijenjenih umjetnosti, petogodišnji studij razredne nastave bez modula, Filozofski fakultet – odsjek za razrednu nastavu, četverogodišnji studij Pedagoškog fakulteta u Rijeci, četverogodišnji studij predmetne nastave Likovne kulture, petogodišnji studij na akademiji – nastavnički smjer. Sedam ispitanika napisalo je samo profesor likovne kulture.

Graf 4. Završeni studij ispitanika

Zadnje pitanje u prvom dijelu (opći podatci) upitnika odnosi se na pojačani predmet/modul/strani jezik koji su trebali napisati na praznu crtu. Odgovori su raznoliki: likovna kultura, engleski jezik, hrvatski jezik, odgojne znanosti, prirodoslovlje, njemački jezik, geografija, kulturna i prirodna baština, povijest, kiparstvo, kostimografija, informatika, slikarstvo, grafika i primijenjena grafika, multimedijalni modul i jezični modul.

7.2. Instrument istraživanja

Istraživanje je provedeno u svibnju 2022. godine anketnim upitnikom. Budući da su odgovori sudionika jedini izvor podataka o fenomenu koji se istražuje korišten je upitnik kao tehnika prikupljanja podataka. Upitnik je formiran u digitalnom obliku te je anoniman. Prethodno rješavanju, ispitanici su upoznati s ciljem istraživanja te s još nekoliko općih informacija. Ispitanici su zamoljeni da odgovore na sva postavljena pitanja kako bi podatci bili što vjerodostojniji. U prvom dijelu istraživanja prikupljaju se osnovni podatci o ispitanicima. Ispitanici navode spol, dob, godine radnog iskustva, završeni studij te pojačani predmet / modul / strani jezik. Ispitanici su iz raznih osnovnih škola na području Hrvatske. Kriterij za odabir sudionika bio je da budu učitelji u razrednoj nastavi ili da predaju likovnu kulturu u predmetnoj nastavi, neovisno o spolu, dobi i radnom stažu. Dakle, ciljano se pronalazilo sudionike koji su bili najpotrebniji s obzirom na temu istraživanja. U istraživanju je sudjelovalo 134 ispitanika. Ispitanici nisu svi odgovorili na zadnja dva pitanja, ostala su sva ispunjena. Na predzadnje pitanje od 134 ispitanika odgovara 126 ispitanika, a na zadnje odgovara 129 ispitanika.

S obzirom na cilj istraživanja, u ovom istraživanju je korišten kvantitativni pristup obrade podataka. Istraživanje je planirano tjednima prije slanja upitnika, a uključivalo je proučavanje

literature za sastavljanje teorijskog koncepta istraživanja, definiranje cilja istraživanja, planiranje provedbe upitnika sastavljanjem pitanja te planiranje načina provedbe istraživanja. Istraživanje je provedeno osobno, slanjem upitnika na e-adrese škola. Upitnik je kreiran pomoću Google forms platforme.

7.3. Postupak

Istraživanje je provela diplomantica Nela Pušić. Većini osnovnih škola u Hrvatskoj poslan je e-mail sa zamolbom ispitanicima da ispune upitnik. Upitnik se sastoji od 3 dijela: opći podaci te dva dijela u kojima se istražuje slaganje s tvrdnjama vezanih uz učestalost korištenja crtačkih i slikarskih tehnika. Upitnik se sastojao od pitanja zatvorenog tipa te od pitanja u kojima se tražila procjena na skali od 1 do 5 pri čemu se u drugom dijelu broj 1 označava uopće se ne slažem, broj 2 uglavnom se ne slažem, broj 3 na skali predstavlja niti se slažem, niti se ne slažem, oznaka broj 4 uglavnom se slažem te oznaka broj 5 u potpunosti se slažem. U trećem dijelu pitanja, upitnik se također sastoji od pitanja u kojima se tražila procjena na skali od 1 do 5 pri čemu broj 1 označava nikad, broj 2 rijetko (jednom godišnje), broj 3 na skali predstavlja ponekad (dvaput godišnje), oznaka broj 4 često (jednom u dva mjeseca) te oznaka broj 5 vrlo često (jednom mjesečno). Na kraju upitnika nalaze sve dva pitanja otvorenog tipa s mogućnošću dopisivanja odgovora.

8. Rezultati i rasprava

Zatim, slijedi drugi dio upitnika. Sudionicima je u sljedećim pitanjima ponuđena skala od 1 do 5 pri čemu se broj 1 označava uopće se ne slažem, broj 2 uglavnom se ne slažem, broj 3 na skali predstavlja niti se slažem, niti se ne slažem, oznaka broj 4 uglavnom se slažem te oznaka broj 5 u potpunosti se slažem.

8.1. Ispitanici su upoznati s većinom crtačkih / slikarskih tehnika

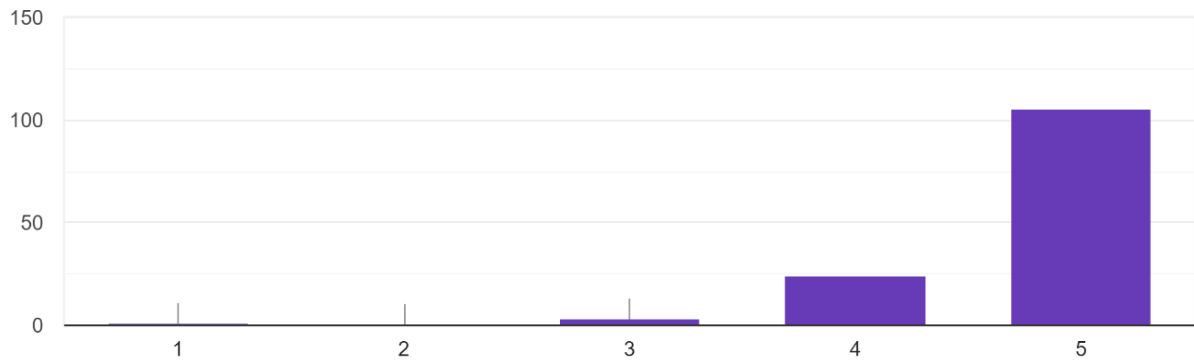
U sljedećem pitanju ispitanici su procjenjivali znaju li nabrojati većinu slikarskih tehnika. Željelo se ispitati jesu li ispitanici bolje upoznati bolje sa slikarskim ili crtačkim tehnikama.

Hipoteza 1: Ispitanici su bolje upoznati sa slikarskim tehnikama nego s crtačkih tehnika.

Hipoteza 2: Većina ispitanika zna nabrojati većinu slikarskih tehnika.

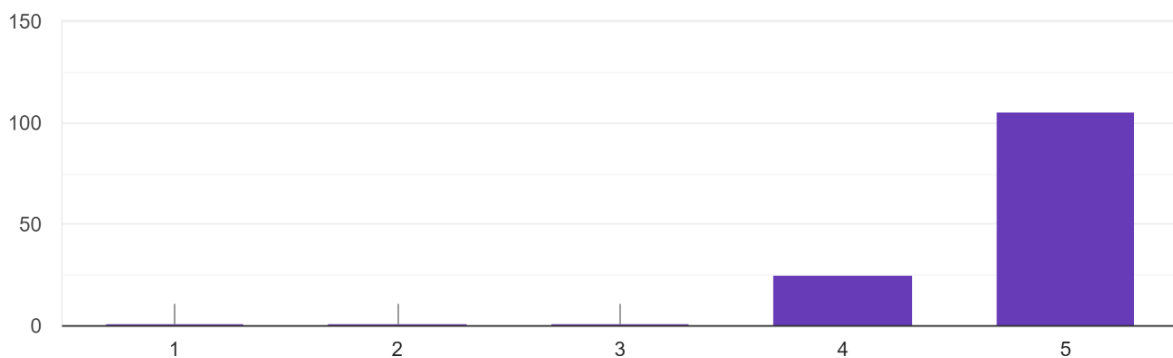
Hipoteza 3: Većina ispitanika zna nabrojati većinu crtačkih tehnika.

Na grafu 5 vidljivo je da se najviše ispitanika, njih 106 (79,1%) u potpunosti slaže s tvrdnjom da znaju nabrojati većinu slikarskih tehnika. 24 ispitanika (17,9%) smatra da se uglavnom slažu s tvrdnjom, dok se samo 3 ispitanika odnosno 2,2 % smatra da se niti slaže, niti ne slaže s tvrdnjom. Opciju uglavnom se ne slaže s tvrdnjom nije nitko odabrao, a uopće se ne slaže s tvrdnjom jedan ispitanik (0,7 %).

Graf 5. Odgovori ispitanika o poznavanju slikarskih tehnika

Zatim, na grafu 6 provjerava se znaju li ispitanici nabrojati većinu crtačkih tehnika. Rezultati su vrlo slični. U potpunosti se slaže jednak broj ispitanika (106), uglavnom se slaže jedan više ispitanik nego kod slikarskih tehnika (25 osoba, 18,7%). Broj 3, 2 i 1 (niti se slažem, niti se ne slažem, uglavnom se ne slažem i uopće se ne slažem) je odabrao po jedan ispitanik (0,7%).

Graf 6. Odgovori ispitanika o poznavanju crtačkih tehnika

Gledajući postotak odabranog broja 5 (u potpunosti se slažem), hipoteza 1 je odbačena. Hipoteza 1 (Ispitanici su bolje upoznati sa slikarskim tehnikama naspram crtačkih tehnika.) se odbacuje jer je postotak odabranog broja 5 jednak kod slikarskih i kod crtačkih tehnika. Hipoteza 2 i 3 se prihvaćaju jer 79,1 % ispitanika zna nabrojati većinu slikarskih i crtačkih tehnika.

8.2. Ispitanici primjenjuju sve slikarske / crtačke tehnike u nastavi

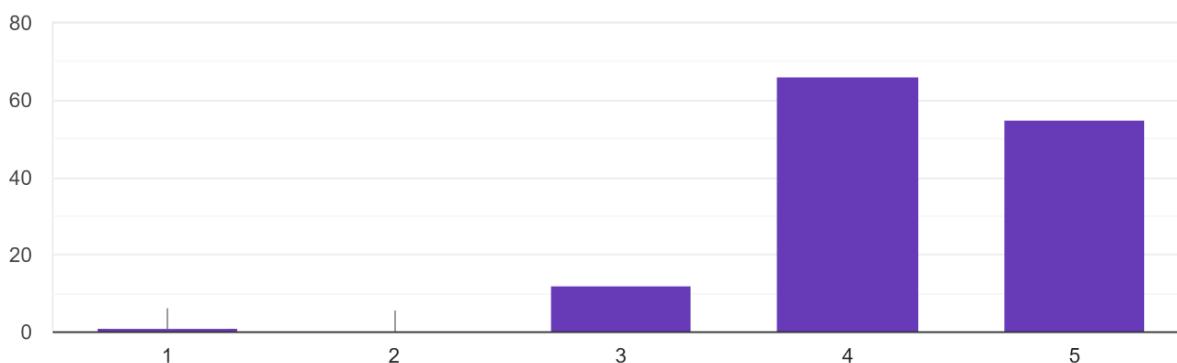
U sljedeća dva pitanja uspoređuje se koriste li se ispitanici svim crtačkim / slikarskim tehnikama u nastavi. Provjeravaju se dvije hipoteze.

Hipoteza 4: Većina ispitanika koristi sve slikarske tehnike u nastavi.

Hipoteza 5: Većina ispitanika koristi sve crtačke tehnike u nastavi.

Za slikarske tehnike u potpunosti se slaže s tvrdnjom (da se koriste svim slikarskim tehnikama u nastavi) 55 ispitanika (41 %), uglavnom se slaže 66 ispitanika (49,3 %), niti se slaže, niti se ne slaže 12 ispitanika (9 %), uglavnom se ne slaže 0 ispitanika te uopće se ne slaže 1 ispitanik (0,7 %).

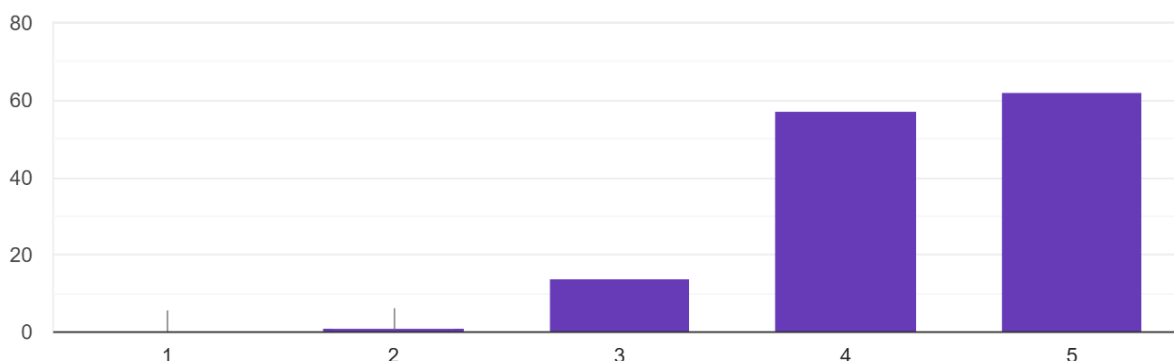
Dakle, hipoteza 4 se odbacuje jer se 41% ispitanika u potpunosti slaže s tvrdnjom (manje od 68 %).

Graf 7. Odgovori ispitanika o učestalosti korištenja svih slikarskih tehnika

Za crtačke tehnike, 62 ispitanika (46,3 %) se u potpunosti slaže s tvrdnjom, što je 7 ispitanika više nego kod slikarskih tehnika. Zatim, 57 ispitanika (42,5 %) se uglavnom slaže s tvrdnjom, 14 ispitanika (10,4 %) niti se slaže, niti se ne slaže s tvrdnjom, uglavnom se slaže 1 ispitanik (0,7 %) te nitko nije odabrao kategoriju 1 (uopće se ne slažem). Dakle, u potpunosti se slaže više ispitanika s korištenjem crtačkih tehnika, uglavnom se slaže više ispitanika za korištenje slikarskih tehnika, niti se ne slažu, niti se slažu više je označilo ispitanika kod crtačkih tehnika, uglavnom se ne slaže s tvrdnjom više ispitanika kod crtačkih tehnika i uopće se ne slažu više kod slikarskih tehnika.

Hipoteza 5 se također odbacuje jer se 46,3 % ispitanika u potpunosti slaže s tvrdnjom (manje od 68 %).

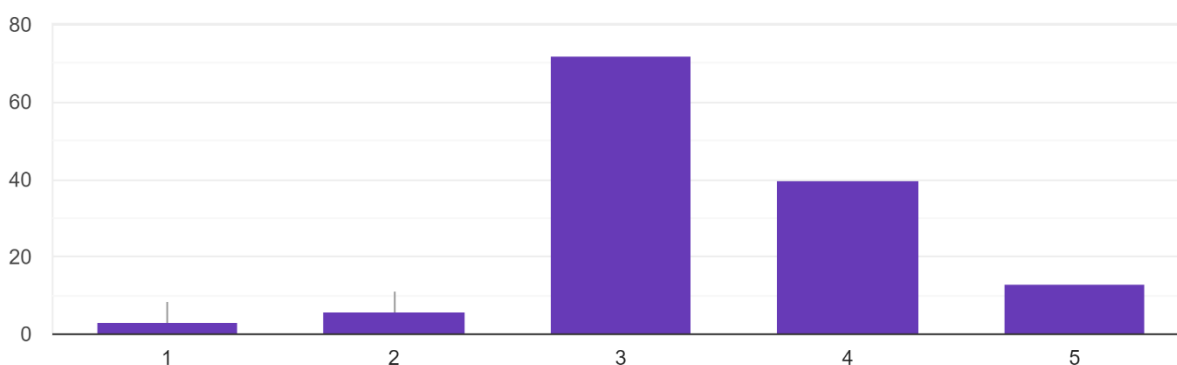

Graf 8. Odgovori ispitanika o učestalosti korištenja svih crtačkih tehnika

8.3. Ispitanici većinom koriste crtačke / slikarske tehnike u nastavi

Zatim se provjerava koje se tehnike većinom koriste, slikarske ili crtačke. Provjerava se hipoteza 6: ispitanici više koriste slikarske nego crtačke tehnike u nastavi.

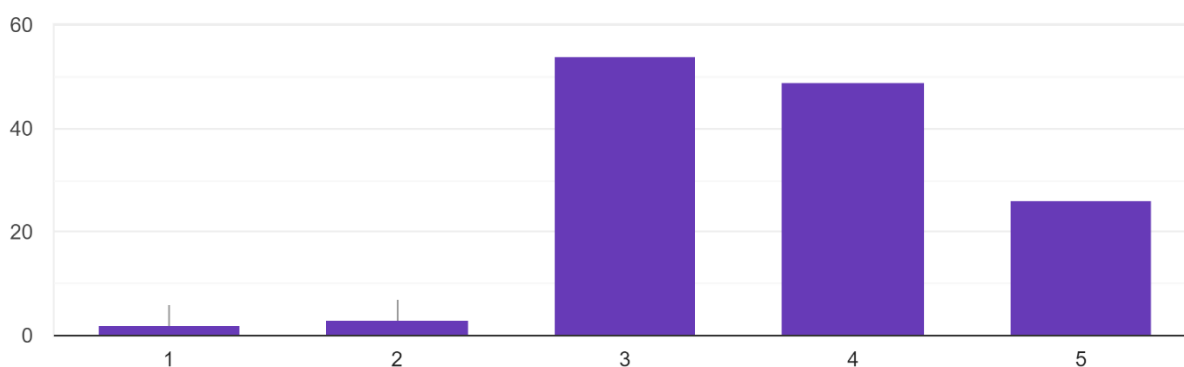
Za slikarske tehnike u potpunosti se slažu s tvrdnjom da većinom koriste slikarske tehnike u nastavi 26 ispitanika (19,4 %), uglavnom se slaže 49 ispitanika (36,6 %), niti se slaže, niti se ne slaže 54 ispitanika (40,3 %), uglavnom se ne slaže 3 ispitanika (2,2 %) te se uopće ne slaže 2 ispitanika (1,5 %).

Graf 9. Slaganje ispitanika s tvrdnjom: većinom koristim slikarske tehnike u nastavi

Za crtačke tehnike, 13 ispitanika (9,7 %) se u potpunosti slaže s tvrdnjom, 40 ispitanika (29,9 %) se uglavnom slaže s tvrdnjom, 72 ispitanika (53,7 %) niti se slaže, niti se ne slaže s tvrdnjom, uglavnom se ne slaže 6 ispitanika (4,5%) te je 3 ispitanika (2,2 %) odabralo

kategoriju uopće se ne slažem. Dakle, u potpunosti se slaže više ispitanika s korištenjem slikarskih tehnika, uglavnom se slaže više ispitanika također za korištenje slikarskih tehnika, niti se ne slažu, niti se slažu više je označilo ispitanika kod crtačkih tehnika, uglavnom se ne slaže s tvrdnjom više ispitanika kod crtačkih tehnika i uopće se ne slažu isto kod crtačkih tehnika. Rezultati ne prikazuju iznimno veliku razliku u postotcima, ali ipak se može uočiti da ispitanici više koriste slikarske tehnike u nastavi što nije iznenađujuće s obzirom da učenici u raznim školama najčešće vole koristiti tempere, pastele, akvarel i kolaž.

Graf 10. Slaganje ispitanika s tvrdnjom: većinom koristim crtačke tehnike u nastavi

Dakle, hipoteza 6 (ispitanici više koriste slikarske nego crtačke tehnike u nastavi) se prihvaća, jer je veći broj ispitanika označilo broj 5 (u potpunosti se slažem s tvrdnjom) kod slikarskih tehnika. Veći broj ispitanika se u potpunosti slaže s tvrdnjom da većinom koristi slikarske tehnike u nastavi.

8.4. Poznavanje tehnika ulje, kemijska olovka, mozaik i vitraj, kreda i ugljen, freska i tapiserija, tuš – drvce i lavirani tuš

U sljedećih nekoliko pitanja provjerava se s kojim tehnikama su više upoznati (izabrane su tehnike koje su rjeđe zastupljene u nastavi). Jednak je broj crtačkih i slikarskih tehnika u pitanjima. Prvo se provjerava poznavanje tehnike ulje, zatim kemijske olovke, mozaik i vitraja, krede i ugljena, freske i trpezarije te tuš – drvce i lavirani tuš. Ispitanici su označili da od navedenih tehnika najbolje poznaju tehniku tuš - drvce, lavirani tuš jer se s tvrdnjom u potpunosti slaže 98 ispitanika (73,1 %), a malo ispod s 86 ispitanika (64,2 %) nalazi se tehnika kreda i ugljen. Navedene tehnike spadaju u crtačke tehnike. Ispitanici najmanje poznaju tehniku ulje jer je 55 ispitanika (41 %) označilo da se uopće ne slaže s tvrdnjom (%), a malo ispod toga nalazi se i tehnika kemijska olovka s 52 ispitanika (38,8 %). Tehnika ulje pripada

slikarskim tehnikama, a kemijska olovka crtačkim tehnikama. Prema ovim rezultatima možemo zaključiti da ispitanici bolje poznaju crtačke tehnike. Izabrane su tehnike za koje se pretpostavlja da su ispitanici manje upoznate s njima te su zahtjevnije, tako da je tehnika ulje očekivano na prvom mjestu. Kemijska olovka je druga po redu te je djeci najčešće manje zanimljiva od ostalih tehnika što bi objasnilo manjak poznavanja tehnike, odnosno manjak iskustva s radom s kemijskom olovkom. Kemijska olovka u usporedbi s ostalim tehnikama je vrlo jednostavna te nema previše funkcija (samo jednoliko crtanje). Zatim, mozaik i vitraj te freska i tapiserija smatram zahtjevnijim tehnikama te sam pretpostavljala da će rezultati biti slični tehnici ulje, ali ipak nisu. Pretpostavka je postavljena na tome da su to zahtjevnije tehnike koje iziskuju višu spremnost te više vremena. No, svakako rezultati više spadaju u smanjeno poznavanje tehnike. Kreda i ugljen te tuš - drvce i lavirani tuš više naginju strani poznavanja tehnike što nije tako neočekivano s obzirom da su tehnike vrlo zanimljive i nisu u odnosu na druge toliko komplicirane za korištenje.

TEHNIKA	POSTOTAK
ulje	0 %
kemijska olovka	3 %
mozaik i vitraj	29,9 %
kreda i ugljen	86 %
freska i tapiserija	19 %
tuš – drvce i lavirani tuš	73,1 %

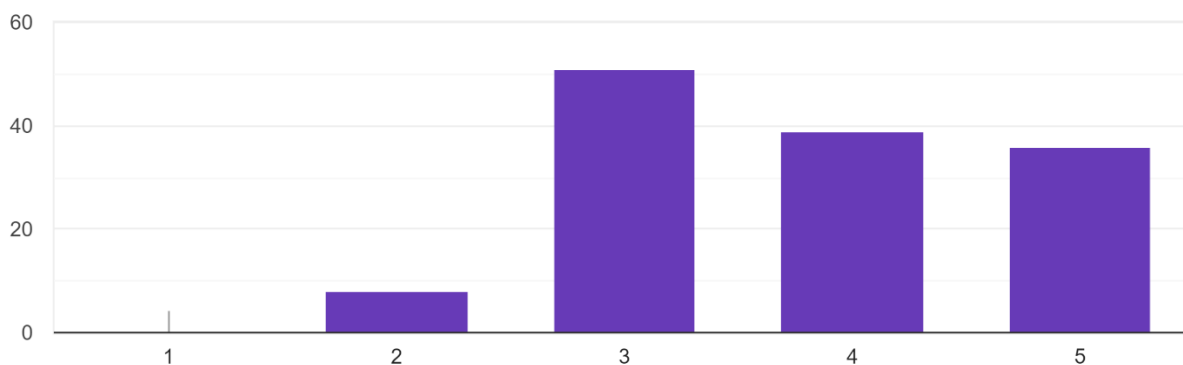
Tablica 1. Postotak odabira broja 5 (u potpunosti se slažem s tvrdnjom- dobro poznajem tehniku) s obzirom na navedenu tehniku.

8.5. Učenici više vole koristiti slikarske / crtačke tehnike

U ovome pitanju ispitanici trebaju pomoću Likertove petostupanjske skale odabrati slažu li se ili ne slažu s tvrdnjom da učenici više vole koristiti crtačke / slikarske tehnike.

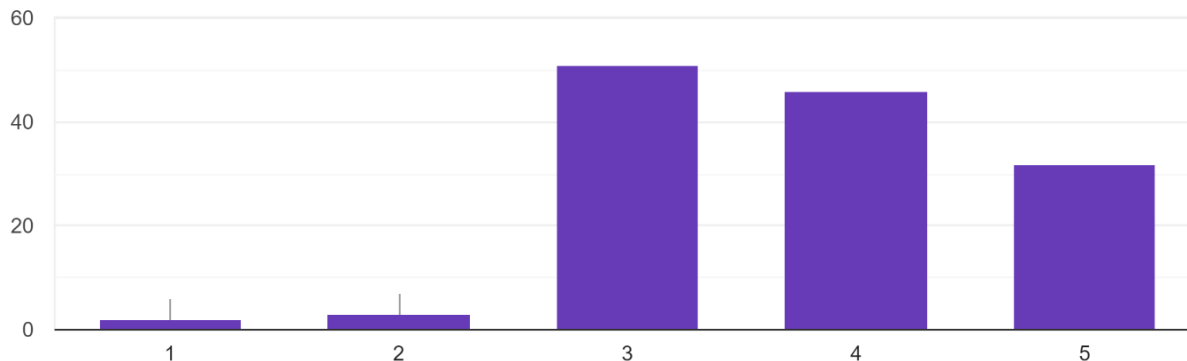
Hipoteza 7: Učenici više vole koristiti crtačke nego slikarske tehnike.

Za crtačke tehnike u potpunosti se slaže s tvrdnjom (da učenici više vole koristiti crtačke tehnike u nastavi) 36 ispitanika (26,9 %), uglavnom se slaže 39 ispitanika (29,1 %), niti se slaže, niti se ne slaže 58 ispitanika (38,1 %), uglavnom se ne slaže 8 ispitanika (6 %) te se uopće ne slaže nula ispitanika.

Graf 11. Slaganje ispitanika s tvrdnjom: učenici više vole koristiti crtačke tehnike

Za slikarske tehnike, 32 ispitanika (23,9 %) se u potpunosti slaže s tvrdnjom, 46 ispitanika (34,3 %) se uglavnom slaže s tvrdnjom, 51 ispitanika (38,1 %) niti se slaže, niti se ne slaže s tvrdnjom, uglavnom se slaže 3 ispitanika (2,2 %) te su 2 ispitanika (1,5 %) odabrali uopće se ne slažem. Dakle, rezultati su vrlo slični, broj pet izabralo je više ispitanika kod crtačkih tehnika, broj 4 kod slikarskih tehnika, broj 3 je jednak, broj 2 izabralo je više kod crtačkih tehnika i broj 1 izabralo je više ispitanika kod slikarskih tehnika.

Graf 12. Slaganje ispitanika s tvrdnjom: učenici više vole koristiti slikarske tehnike

Dakle, hipoteza 7 (učenici više vole koristiti crtačke nego slikarske tehnike) se prihvaća. Veći broj ispitanika se slaže s tvrdnjom da učenici više vole koristiti crtačke tehnike u nastavi. S obzirom na prethodne odgovore (odlomak 7.3) pretpostavljala sam da će učenici više voljeti slikarske tehnike nego crtačke tehnike. Na stručno – pedagoškoj praksi te tijekom individualnih i javnih satova djeca odlično reagiraju na tehnike pastel, tempera, akvarel i kolaž (slikarske tehnike) te sam pretpostavila da će ipak veći postotak biti za slikarske tehnike.

8.6. Korištenje tehnika pastel, flomaster, tempere, tuš – pero, kolaž i olovka

Slijedi zadnji (treći) dio upitnika. Ispitanici u pet pitanja pomoću Likertove petostupanjske skale odabiru koliko često koriste navedene tehnike. Kao i u prethodnim pitanjima, jednak je broj slikarskih i crtačkih tehnika. Broj 1 označava nikad, broj 2 rijetko (jednom godišnje), broj 3 na skali predstavlja ponekad (dvaput godišnje), oznaka broj 4 često (jednom u dva mjeseca) te oznaka broj 5 vrlo često (jednom mjesečno). Navedene tehnike su: pastel, flomaster, tempere, tuš – pero, kolaž, olovka. Najviše ispitanika za broj 5 (vrlo često) označilo je tehniku tempere, 83 ispitanika (61,9 %). Ispod toga nalazi se tehnika kolaž koju je označilo 65 ispitanika (48,5 %). Tempere i kolaž pripadaju slikarskim tehnikama. Najmanji broj na skali (nikad) kod flomastera, tempere, olovke i kolaža nije nitko odabrao, kod tehnike pastel odabrala je jedna osoba i kod tehnike tuš – pero odabrale su 3 osobe. Po ovim rezultatima možemo zaključiti da ispitanici češće koriste slikarske tehnike. Odabran je jednak broj crtačkih i slikarskih tehnika te im je redoslijed izmiješan. Odabrane su tehnike za koje se pretpostavlja da se češće koriste u nastavi te se to i potvrđuje u odnosu na postotak te prethodnu tablicu (tablica 1.). Tempera je je jednostavna za korištenje, učenici ju vole, vrlo je efektan te je i postotak najviši. Zatim se nalazi kolaž koji je također vrlo zanimljiv. Za pastele i flomastere postotak je jednak, ali mislila sam da će za pastele postotak biti veći s obzirom da je tehnika malo brža (za flomastere treba dosta vremena da se crtež upotpuni). Najmanji postotak donosi tuš – pero što je i logično s obzirom da je najzahtjevnija za korištenje te je djeci ponekad vrlo nespretna tehnika.

TEHNIKA	POSTOTAK
Pastel	44 %
Flomaster	44 %
Tempere	61,9 %
Tuš – pero	32,1 %
Kolaž	48,5 %
olovka	41 %

Tablica 2. Postotak odabira broja 5 (u potpunosti se slažem s tvrdnjom- koristim tehniku) s obzirom na navedenu tehniku.

8.7. Preferiranje pojedinih crtačkih i slikarskih tehnika od strane učenika i ispitanika

Sljedeća i zadnja dva pitanja sastoje se od otvorenog pitanja s ponuđenom opcijom upisivanja cjelovitog odgovora. U zagradi su nabrojane sve tehnike, ali nisu razvrstane pa ako ispitanici nisu dobro upoznati s vrstama tehnika, ne znaju koja pripadaju slikarskoj, a koja crtačkoj tehnici.

U predzadnjem pitanju provjerava se koje tehnike učenici preferiraju u razredu ispitanika. Nisu svi ispitanici odgovorili, zabilježeno je 126 odgovora od ukupnih 134. Odgovori su: tempera (49 puta spomenuta), akvarel (46 puta spomenut), flomaster (44 puta spomenut), pastel (36 puta spomenut), kolaž (30 puta spomenut), olovka (25 puta spomenuta), ugljen (9 puta spomenut), gvaš (8 puta spomenut), lavirani tuš (7 puta spomenut), tuš – drvce (6 puta spomenut), tuš – pero (6 puta spomenut), mozaik (6 puta spomenut), kreda (4 puta spomenuta), samo tuš (4 puta spomenut), vitraj (3 puta spomenut), tuš – kist (3 puta spomenut), kemijska olovka (2 puta spomenuta), ulje (2 puta spomenuto), tapiserija (2 puta spomenuta) i freska (jednom spomenuta).

Ukupan broj odgovora je 293 jer su neki od ispitanika naveli više tehnika u odgovoru. Tehnike koje inače učenici najviše vole na nastavi (tempera, akvarel, flomaster, pastel, kolaž) su na prvim mjestima kao što se i pretpostavlja. Smatrala sam da će za ugljen i kredu biti više odgovora jer su tehnike vrlo jednostavne za korištenje, brze, a efektne. Za tehnike mozaik, vitraj, ulje, kemijska olovka, tapiserija i freska (kao i u tablici 1) se pretpostavlja da ih učenici manje preferiraju što se i očitava u rezultatima.

TEMPERA	17 %
AKVAREL	16 %
FLOMASTER	15 %
PASTEL	12 %
KOLAŽ	10 %
OLOVKA	9 %
UGLJEN	3 %
GVAŠ	3 %
LAVIRANI TUŠ	2 %
TUŠ – DRVCE	2 %

TUŠ – PERO	2 %
MOZAIK	2 %
KREDA	1 %
SAMO TUŠ	1 %
VITRAJ	1 %
TUŠ – KIST	1 %
KEMIJSKA OLOVKA	1 %
ULJE	1 %
TAPISERIJA	1 %
FRESKA	0,3 %

Tablica 3. Postotak tehnika koje učenici preferiraju u odnosu na ukupni broj odgovora.

Također, mnogi ispitanici su naveli više tehnika, a bilo je i opširnijih odgovora koji se mogu vidjeti u nastavku:

„Ovisi prema individualnosti učenika i načina na koji se prezentira pojedina tehnika. Za tapiseriju i fresku nemamo ni uvjeta ni sredstava. Kemijsku olovku nikako ne preferiram, pa ni moji učenici.“

„Preferiraju crtački materijal radi nedostatka vremena koji je potreban za pranje.“

„Sve vole podjednako ali mi smo mali pa ne radimo vitraje, tapiserije i mozaike (osim kad narastemo pa radimo mozaik kolažem).“

„Kombinirane tehnike (vodena boja i pastel, vodena boja i flomaster, flomaster i pastel, tuš i vodena boja, kolaž s crtačim tehnikama, ugljen i kreda...).“

„Učenici najviše preferiraju crtače tehnike (olovka, flomasteri, pastel, ugljen...) vjerojatno zbog jednostavnijeg i lakšeg rukovanja, dok su im manje dragi kolaž (zbog preciznosti koja je potrebna prilikom rezanja) i slikarske tehnike (zbog potrebne strpljivosti prilikom bojanja).“

Najčešće napisane tehnike su tempera, akvarel, pastel i kolaž koje pripadaju slikarskim tehnikama te flomaster i olovka koje pripadaju crtačkim tehnikama. Po količini odgovora, možemo zaključiti da u ovom pitanju prevladavaju slikarske tehnike.

U zadnjem pitanju zabilježeno je 129 odgovora od ukupno 134 ispitanika.

Na pitanje o osobnom preferiranju tehnika, ispitanici ispisuju odgovor na praznu crtu. Kao i u prethodnom pitanju, u zagradi su nabrojane sve tehnike (crtačke i slikarske). Odgovori su:

tempera (67 puta spomenuta), akvarel (59 puta spomenut), kolaž (55 puta spomenut), pastel (49 puta spomenut), ugljen (36 puta spomenut), olovka (32 puta spomenuta), flomaster (30 puta spomenut), kreda (27 puta spomenuta), lavirani tuš (24 puta spomenut), tuš – pero (24 puta spomenut), samo tuš (22 puta spomenut), mozaik (22 puta spomenut), tuš – kist (21 puta spomenut), vitraj (20 puta spomenut), gvaš (14 puta spomenut), tuš – drvce (10 puta spomenut), ulje (9 puta spomenuto), kemijska olovka (7 puta spomenuta), tapiserija (jednom spomenuta) i freska (jednom spomenuta).

Ukupan broj odgovora je 530 jer su neki od ispitanika naveli više tehnika u odgovoru. Neke tehnike koje inače učenici najviše vole na nastavi (tempera, akvarel, pastel, kolaž) su na prvim mjestima i kod ispitanika (učitelja). Rezultati su slični, ali među prvim mjestima dodane su tehnike ugljen i kreda. Također, tehnike s tušem su također učiteljima drage. Na zadnjim mjestima, kao što bi se i pretpostavilo su slične tehnike kao i u prethodnoj tablici (freska, tapiserija, ulje, kemijska olovka. Rezultati s obzirom na prethodnu tablicu su očekivani, ispitanicima se sviđaju slične tehnike kao i učenicima. Eventualno se moglo očekivati da će tehnike mozaik, tapiserija, vitraj (i slične tehnike) zbog svoje posebnosti imaju veći postotak. Ipak, tehnike su vrlo zahtjevne te su odgovori s razlogom i iskustvom ispitanika odgovoreni.

TEMPERA	13 %
AKVAREL	11 %
KOLAŽ	10 %
PASTEL	9 %
UGLJEN	7 %
OLOVKA	6 %
FLOMASTER	6 %
KREDA	5 %
LAVIRANI TUŠ	4 %
TUŠ – PERO	4 %
SAMO TUŠ	4 %
MOZAIK	4 %
TUŠ – KIST	4 %
VITRAJ	4 %
GVAŠ	3 %
TUŠ – DRVCE	2 %

ULJE	2 %
KEMIJSKA OLOVKA	1 %
TAPISERIJA	0,2 %
FRESKA	0,2 %

Tablica 4. Postotak tehnika koje ispitanici preferiraju u odnosu na ukupni broj odgovora.

Osim navođenja tehnika, ispitanici su naveli i zanimljive, opsežnije odgovore koji se mogu vidjeti u nastavku:

„Nastojim učenike upoznati sa svim tehnikama koje mogu. Nemam neke posebno preferirane tehnike.“

„Kombinirane tehnike npr. kolaž/ tuš pero.“

„Sve su mi podjednako uzbudljive i interesantne.“

„Ne preferiram, pokušavam mijenjati i koristiti što više.“

„Sve crtače tehnike, glinamol, kolaž, vodene boje, tempera, ali dolaze i u obzir i sve ostale tehnike ako učenici pokažu interes i volju za radom s određenim manje poznatim tehnikama. (Komponiranje i oblikovanje pomoću prirodnih materijala, kaširanje, oblikovanje žice...)“

„Sve osim kemijske olovke, a tapiseriju nisam prakticirala.“

„Sve. Želim ih naučiti da se mogu izražavati u svim likovnim tehnikama.“

Najčešće napisane tehnike u zadnjem pitanju su tempera, akvarel, pastel i kolaž koje pripadaju slikarskim tehnikama te flomaster, olovka, tuš (s perom, drvcom, kistom, lavirani tuš) ugljen i kreda koje pripadaju crtačkim tehnikama. Po količini odgovora, možemo zaključiti da učitelji podjednako preferiraju crtačke i slikarske tehnike. Također, možemo uočiti da su na prvim mjestima u predzadnjem i zadnjem pitanju slične tehnike (tempera, akvarel, flomaster, kolaž, pastel). Dakle, učenici i ispitanici preferiraju slične crtačke i slikarske tehnike.

TEHNIKA	PREFERIRANJE UČENIKA	PREFERIRANJE ISPITANIKA
Tempera	17 %	13 %
Akvarel	16 %	11 %
Flomaster	15 %	6 %
Kolaž	10 %	10 %

Pastel	12 %	9 %
Olovka	9 %	6 %
Ugljen	3 %	7 %
Gvaš	3 %	3 %
lavirani tuš	2 %	4 %
tuš – drvce	2 %	2 %
tuš – pero	2 %	4 %
Mozaik	2 %	4 %
Kreda	1 %	5 %
samo tuš	1 %	4 %
Vitraj	1 %	4 %
tuš – kist	1 %	4 %
kemijska olovka	1 %	1 %
Ulje	1 %	2 %
Tapiserija	1 %	0,2 %
Freska	0,3 %	0,2 %

Tablica 5. Broj odgovora odabranih tehnika s obzirom na preferiranje ispitanika te učenika ispitanika. Ukupan broj odgovora kod preferiranja učenika je 293, a kod preferiranja učitelja je 530 odgovora.

9. Zaključak

Likovna kultura je predmet u kojemu slikarske i crtačke tehnike nose veliku ulogu. Slikarske i crtačke tehnike su vrlo često korištene u nastavi likovne kulture. U slikarske tehnike ubrajamo: pastel, ulje, akvarel, gvaš, tempera, kolaž, freska, mozaik, vitraj i tapiserija. U crtačke tehnike ubrajamo: olovku, kredu, ugljen, kemijsku olovku, flomaster, tuš – pero, tuš drvce ili trsku, tuš kist i lavirani tuš. U naivnom i iskrenom dječjem crtežu nazire se umjetničko djelo, ali ono ipak nije. U dječjem crtežu se pojavljuje nedovoljna realna uvjerljivost, arhaičnost i simbolično pojmovno crtanje. Vrlo je važno upoznati dijete s gledanjem umjetničkog djela. Roditelji, učitelji i odgojitelji trebaju naučiti dijete kako da uživa u djelu, kako da ga shvati. Poboljšati razumijevanje umjetničkih djela mogu kroz razgovor o likovnom djelu jer tako usvajaju likovne vrednote, razvijaju percepciju te uče o likovnim pojmovima. Cilj je djecu upoznati s pojedinim likovnim tehnikama i mogućnostima koje one pružaju. Osim teorijskog dijela, u istraživanju se ispitala učestalost uporabe slikarskih odnosno crtačkih tehnika u nastavi likovne kulture te koliko su učitelji upoznati s njima. Istraživanje je provedeno u svibnju anketnim, anonimnim upitnikom. Kod nas istraživanja na temu zastupljenosti, korištenja, poznavanja slikarskih i crtačkih tehnika nisu toliko zastupljena stoga je u ovom radu fokus upravo na stanje u Hrvatskim školama. Uzimajući u obzir navedeno, ovaj rad daje određeni doprinos na tom području te prikazuje poznavanje ispitanika spomenutih crtačkih i slikarskih tehnika, njihovo preferiranje određenih tehnika, preferiranje učenika te korištenje tehnika u nastavi. Cilj ovog istraživanja bio je dobiti uvid u percepciju ispitanika (učitelja i profesora) o slikarskim i crtačkim tehnikama. Prema postavljenim hipotezama pokazalo se da je u nastavi likovne kulture veća zastupljenost tehnika: tempera, akvarel, pastel, kolaž, flomaster, olovka, tuš (s perom, drvcom, kistom, lavirani tuš) ugljen i kreda. Tehnike tempera, akvarel, pastel i kolaž kao zastupljenije tehnike se nekoliko puta pojavljuju u odgovorima kroz anketni upitnik što se moglo i pretpostaviti s obzirom da su tehnike efektne, jednostavne za korištenje i vremenski zahvalne. Uočena je i manja zastupljenost pojedinih tehnika, a to su: mozaik, vitraj, kemijska olovka, ulje, tapiserija i freska. Zanimljivo je što su preferiranja ispitanika i učenika kod slikarskih i crtačkih tehnika vrlo slična.

10. Literatura

Knjige:

1. Babić, A. (1978). *Promatranje likovnih djela u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Balić Šimrak, A. (2016). *Hrvatska kulturna tradicija i dječje likovno stvaralaštvo*. Zagreb: Učiteljski fakultet.
3. Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bodulić, V. (1982). *Umjetnički i dječji crtež*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Brešan, D. (2008). *Dječja likovna kreativnost: od prve do desete godine života*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
6. Damjanov J. (1991). *Vizualni jezik i likovna umjetnost*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Grgurić, N.; Jakubin, M. (1996.). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: metodički priručnik*. Zagreb: Educa.
8. Himelrajh, V. (1959). *Rad na likovnom odgoju djece*. Osijek: Pedagoški centar u Osijeku.
9. Huzjak, M. (2008). *Učimo gledati 1-4 - priručnik za nastavnike razredne nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Jakubin, M.(1999). *Likovni jezik i likovne tehnike – temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa.
11. Jakubin, M. (1989). *Osnove likovnog jezika i likovne tehnike*. Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
12. Peić, M. (1990). *Pristup likovnom djelu*. Zagreb: Školska knjiga.
13. Petrač, L. (2015). *Dijete i likovno umjetničko djelo*. Zagreb: Alfa.
14. Stanyer, P., Rosenberg, T. (2004). *Osnove crtanja*. Zagreb: Znanje.
15. Tanay, E. R. (1990). *Likovna kultura u nižim razredima osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
16. Županić Benić, M. (2021). *Students, teachers and parents perceptions of the school subjects which develop creativity the most*. U: Linhofer, S., Holz, O., Grabner, M. & Kühnis, J. (ur.) *School and teacher education 2030*, (p. 235-247). Münster: LIT Verlag, 235 - 236.
17. Županić Benić, M. (2011). Uloga učitelja u komunikaciji djeteta s likovnim djelom. In A. Balić- Šimrak (Ed.), *Umjetničko djelo u likovnom odgoju i obrazovanju* (pp.

144-157). Zbornik umjetničko- znanstvenih skupova 2009-2011. Zagreb: ECNSI Zagreb, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Članci / časopisi:

1. Bognar, L. (2012). Kreativnost u nastavi. *Napredak : Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 153 (1), 10-11.
2. Herzog, J. (2018). Praćenje likovnog razvoja učenika četvrtih razreda – analiza stanja u hrvatskim osnovnim školama. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanja*, 20 (3), 973-1000.
3. Jurković, T.; Tomljanović E.; Gašpar, H.; Štulić, S.; Jedrejčić, E.; Špoljar, S.; Andrašek, A. (2010.). Crtačke tehnike. *Dijete, vrtić, obitelj*, 62/63, 9–13.
4. Patarakin, E. i Visser, Y. (2003). Creativity and creative learning in the context of electronic communication networks: *A framework for analysis of practice and research. Working paper. Russian Academy of Science and Learning Development Institute.*
5. Somolanji, I. i Bognar, L. (2008). Kreativnost u osnovnoškolskim uvjetima. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 54 (19), 87 – 94.
6. Županić Benić, M. (2021). Definitions and Beliefs about Creativity: Perspectives of Primary School Teachers, Students and Parents in Croatia. *Sodobna pedagogika*, 72(138), 160-172

Prilozi:

Anketni upitnik:

Spol

- a) M
- b) Ž

1. Na praznu crtu upišite Vašu dob (upisati broj).

_____

2. Godine radnog iskustva u odgoju i obrazovanju:

- a) do 5 godina
- b) od 6 do 10 godina
- c) od 11 do 20 godina
- d) od 21 do 35 godina
- e) više od 35 godina

3. Završeni studij:

- a) dvogodišnji studij razredne nastave na Učiteljskoj akademiji
- b) četverogodišnji studij razredne nastave bez pojačanog predmeta
- c) četverogodišnji studij razredne nastave s pojačanim predmetom
- d) petogodišnji studij razredne nastave s modulom
- e) ostalo: _____

4. Molim Vas, navedite pojačani predmet/modul/strani jezik ovisno o Vašem prethodnom odgovoru/vrsti završenog studija:

---

5. Znam nabrojati većinu slikarskih tehnika.

1   2   3   4   5

6. Znam nabrojati većinu crtačkih tehnika.

1   2   3   4   5

7. Koristim se svim slikarskim tehnikama u nastavi.

1   2   3   4   5

8. Koristim se svim crtačkim tehnikama u nastavi.

1   2   3   4   5

9. Većinom koristim slikarske tehnike u nastavi.

1   2   3   4   5

10. Većinom koristim crtačke tehnike u nastavi.

1   2   3   4   5

11. Dobro poznajem tehniku ulje.

1   2   3   4   5

12. Dobro poznajem tehniku kemijska olovka.

1   2   3   4   5

13. Dobro poznajem tehniku mozaik i vitraj.

1   2   3   4   5

14. Dobro poznajem tehniku kreda i ugljen.
- 1   2   3   4   5
15. Dobro poznajem tehniku freska i tapiserija.
- 1   2   3   4   5
16. Dobro poznajem tehniku tuš - drvce i lavirani tuš.
- 1   2   3   4   5
17. Učenici više vole koristiti crtačke tehnike.
- 1   2   3   4   5
18. Učenici više vole koristiti slikarske tehnike.
- 1   2   3   4   5
19. Na satu likovne kulture koristim tehniku pastel.
- 1   2   3   4   5
20. Na satu likovne kulture koristim tehniku flomaster.
- 1   2   3   4   5
21. Na satu likovne kulture koristim tehniku tempere.
- 1   2   3   4   5
22. Na satu likovne kulture koristim tehniku tuš- pero.
- 1   2   3   4   5
23. Na satu likovne kulture koristim tehniku kolaž.
- 1   2   3   4   5
24. Na satu likovne kulture koristim tehniku olovka.
- 1   2   3   4   5

25. Koje likovne tehnike učenici u Vašem razredu preferiraju (pastel, ugljen, kreda, gvaš, ulje, akvarel, flomaster, vitraj, mozaik, olovka, tempera, kolaž, tapiserija, tuš - pero, tuš - drvce, tuš - kist, lavirani tuš, freska, kemijska olovka)?

---

26. Koje likovne tehnike Vi preferirate (pastel, ugljen, kreda, gvaš, ulje, akvarel, flomaster, vitraj, mozaik, olovka, tempera, kolaž, tapiserija, tuš - pero, tuš - drvce, tuš - kist, lavirani tuš, freska, kemijska olovka)?

Popis slika:

Slika 1. Preuzeto s: <https://fineartamerica.com/featured/dancer-with-a-bouquet-bowing-edgar-degas.html>

Slika 2. Preuzeto s: <https://numpaint.com/products/lady-with-an-ermine-leonardo-davinci-new-paint-by-numbers/>

Slika 3. Preuzeto s: <https://fineartamerica.com/featured/weidenmuehle-mill-under-willows-watercolour-1497-inv-5218-165-albrecht-durer-1471-1528.html>

Slika 4. Preuzeto s: www.crveniperistil.hr

Slika 5. Preuzeto s: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/tempere.htm>

Slika 6. Preuzeto s: <https://www.boredpanda.com/paper-collages-cityscapes-albin-talik/>

Slika 7. Preuzeto s: <https://www.vjerajdela.com/zene-na-grobu/>

Slika 8. Preuzeto s:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ravenna_Basilica_of_Sant%27Apollinare_Nuovo_3_Wise_men.jpg

Slika 9. Preuzeto s: <https://mjakubin.blogspot.com/p/vitraji.html>

Slika 10. Preuzeto s: <http://barbarabrackman.blogspot.com/2010/11/tapestry.html>

Slika 11. Preuzeto s: <https://holstshop.com/catalog/painters/jean-auguste-dominique-ingres/?page=2>

Slika 12. Preuzeto s: <https://pixels.com/featured/angels-head-1772-red-chalk-on-laid-paper-brown-paper-francisco-de-goya-1746-1828.html>

Slika 13. Preuzeto s: <https://nova-akropola.com/lijepe-umjetnosti/umjetnost/rafaelovi-crtezi-ocima-duse/>

Slika 14. Preuzeto s: <https://www.myartprints.co.uk/a/van-gogh-vincent/the-olive-trees-pen-ink.html>

Slika 15. Preuzeto s: <http://www.loncartihomir.hr/galerije/crtezi/>

Slika 16. Preuzeto s: <http://www.loncartihomir.hr/galerije/crtezi/>

Slika 17. Preuzeto s: [https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/Harold-Gilman/193410/Portrait-of-the-Artists-Mother-writing-in-Bed-\(reed-pen-and-grey-ink-over-indications-in-red-chalk\).html](https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/Harold-Gilman/193410/Portrait-of-the-Artists-Mother-writing-in-Bed-(reed-pen-and-grey-ink-over-indications-in-red-chalk).html)

Slika 18. Preuzeto s: <http://www.elkerevasudin.com/project/minimalist-portraiture/>

Slika 19. Preuzeto s: <https://www.joecartwright.com.au/pen-ink-and-wash/>

Popis grafikona:

Graf 1. Spol ispitanika, 32.

Graf 2. Dob ispitanika, 32.

Graf 3. Godine ranog iskustva ispitanika, 33.

Graf 4. Završeni studij ispitanika, 34.

Graf 5. Odgovori ispitanika o poznavanju slikarskih tehnika, 36.

Graf 6. Odgovori ispitanika o poznavanju crtačkih tehnika, 36.

Graf 7. Odgovori ispitanika o učestalosti korištenja svih slikarskih tehnika, 37.

Graf 8. Odgovori ispitanika o učestalosti korištenja svih crtačkih tehnika, 38.

Graf 9. Slaganje ispitanika s tvrdnjom: većinom koristim slikarske tehnike u nastavi, 38.

Graf 10. Slaganje ispitanika s tvrdnjom: većinom koristim crtačke tehnike u nastavi, 39.

Graf 11. Slaganje ispitanika s tvrdnjom: učenici više vole koristiti crtačke tehnike, 41.

Graf 12. Slaganje ispitanika s tvrdnjom: učenici više vole koristiti slikarske tehnike, 41.

Popis tablica:

Tablica 1. Postotak odabira broja 5 (u potpunosti se slažem s tvrdnjom- dobro poznajem tehniku) s obzirom na navedenu tehniku.

Tablica 2. Postotak odabira broja 5 (u potpunosti se slažem s tvrdnjom- koristim tehniku) s obzirom na navedenu tehniku.

Tablica 3. Postotak tehnika koje učenici preferiraju u odnosu na ukupni broj odgovora.

Tablica 4. Postotak tehnika koje ispitanici preferiraju u odnosu na ukupni broj odgovora.

Tablica 5. Broj odgovora odabranih tehnika s obzirom na preferiranje ispitanika te učenika ispitanika. Ukupan broj odgovora kod preferiranja učenika je 293, a kod preferiranja učitelja je 530 odgovora.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam ja, Nela Pušić, studentica integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog Učiteljskog studija Učiteljskog fakulteta u Zagrebu, ovaj diplomski rad pod nazivom *Uporaba slikarskih i crtačkih tehnika na satu likovne kulture* izradila samostalno, koristeći se vlastitim znanjem i navedenom literaturom.

Potpis pristupnika